

RESEARCH PAPERS

from the Department of Social Sciences

Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi

Research Paper no. 15/01

Magt og demokrati

Lars Bohn

Roskilde University, Denmark

Research Paper no. 15/01

Magt og demokrati

Lars Bohn

Roskilde University, Denmark

Research Papers from the Department of Social Sciences, Roskilde University, Denmark.

Working paper series

The Department of Social Sciences is one of the largest at Roskilde University with 43 permanent scientific personnel together with several Ph.Ds, and other teaching staff. Most of the academic personnel have a background in economics, political science or sociology. It is a general goal of our department and the rest of Roskilde University to foster interdisciplinary teaching and research. The later can be seen from the four main research lines of the department, namely:

- Changes in the welfare state in a national and international perspective.
- Public organisation and policy analysis.
- Innovation and technology development with special attention to service firms and information technologies.
- Institutions, actors and institutionalisation.

The Research Papers from the Department of Social Sciences are edited by Associate Professor Susana Borrás.

Please note that:

The papers are on a 'work in progress' form, which means that comments and criticisms in the form of feed-back are welcomed. For this purpose, the address(es) of the author(s) is specified on the title page. Readers must also be aware that the material of the working papers might be printed later in journals or other means of scientific publication in a revised version.

© The author(s)

All rights reserved. No part of this working paper may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the author(s).

ISSN 1399-1396

Abstract

Democracy is an ambiguous notion. Since the early liberal philosophers first challenged the right of the monarch to rule, several different traditions have emerged and contested with each other.

This paper identifies 5 main traditions in the contemporary discourse on the notion of democracy and examines their possible effect on power distribution in Danish society.

The notion of power is developed from the work of the French social-anthropologist Pierre Bourdieu. According to Bourdieu, society can be described as a system of dominance relations. The key to a good position is access to resources. People enter this system of dominance in a game-like fashion. The purpose of the game is to get resources and at the same time to define what should be regarded as resources. In each case the aim is to improve the position in society. It can thus be argued that power depends on the amount and quality of resources possessed. In western society, the main resources are wealth and knowledge and to a lesser extent social relations and reputation.

This paper first develops that idea and identifies how different potential power resources are spread in the Danish society. It then discusses what this means for the different groups in terms of worldview and approaches to the present democratic process.

After this, the 5 different democratic traditions are identified and described. Two of these belong to what is known as aggregative democracy – the elite-pluralist model of democracy and the protective branch of the liberal tradition. The three others belong to the integrative tradition. They are identified as the radical democracy, the communitarian democracy and a conservative tradition.

Finally, it is discussed what kind of resources the different models promote. It is claimed that if democracy is seen as maximum power spreading, then the radical tradition is the most promising model for further development of democracy in Denmark. But it must be combined with a goal-directed effort aimed at providing all segments of the population with the necessary resources for participation.

Keywords: Democracy, power, political philosophy, empowerment, Bourdieu, social capital, aggregative democracy, integrative democracy, elite pluralism, communitarianism, conservatism, liberalism, radical democracy, new left, class, segments

Address for correspondence: bohn@ruc.dk

Magt og demokrati

By Lars Bohn, Roskilde University, Denmark

TABLE OF CONTENTS

1. Introduction.....	6
Forskning i demokrati og beslutningsprocesser.....	7
Evaluering af demokrati fordrer et vertikalt perspektiv.....	8
Demokratiopfattelser og magtkamp.....	9
2. Indflydelse og ressourcer.....	10
Kapital hos Bourdieu.....	10
Kapital og ressourcer.....	11
Det sociale rum.....	13
Den relative ressourcefordelings betydning.....	14
Folkelig afmagt og demokratisk krise?.....	16
3. Hvad er demokrati?.....	17
Den aggregative demokratiforståelse.....	17
Elitepluralismen.....	18
Politikerlede er ikke et problem i det elitepluralistiske demokrati.....	20
Moderne politisk liberalisme - beskyttelsesdemokratiet.....	20
Pengesedler er stemmesedler.....	21
Det integrative demokratiideal.....	22
Det konservative ideal.....	23
Patriarkalsk demokrati.....	24
Kommunitarisme.....	25
En mellemposition.....	26
Det radikale demokrati.....	26
Elitens skæve lighedsideal.....	28
Magt i demokratiet.....	28
Midler til indflydelse.....	29
4. Demokratiets modeller og ressourcerne.....	31
Back to basics?.....	33
Folkelig indflydelse for folket.....	33
Litteratur.....	35

1. Introduction

Demokratiet har altid været en foranderlig størrelse, som har tilpasset sig skiftende magtforhold, udfordringer og strømninger i samfundet. Imidlertid er det nok ikke urimeligt at beskrive udviklingen af det danske styre siden junigrundloven i 1849 som en gradvis demokratiseringsproces. I begyndelsen var valgretten forbeholdt mænd med foden under eget bord¹, og regeringsmagten tilfaldt ikke nødvendigvis det parlamentariske flertal. Systemskiftet i 1901 og kvindernes valgret i 1915 er eksempler på indiskutable skridt i retningen af øget magtspredning og dermed demokratisering i ordet demokratis egentlige betydning, nemlig at styret, og dermed magten, i en eller anden forstand er hos folket².

Der kan imidlertid stilles spørgsmålstejn ved hvor langt vi i dag er kommet i retning af magtspredning og demokrati i det danske samfund. I mit speciale "Demokratisk afmagt i Danmark"³ (Bohn 2000, se evt. <http://home6.inet.tele.dk/lab>) satte jeg mig for at undersøge, om de symptomer på mistillid og politikerlede der har kunnet iagttages i Danmark i de senere år, skjuler et demokratisk problem i form af afmagt.

Resultatet var ikke entydigt, men heller ikke specielt opløftende. Hvis man accepterer, at mennesker, som ikke føler de selv forstår hvad der foregår på den politiske arena, og samtidig heller ikke føler tillid til at politikerne gør det eller til at de vil handle under hensyn til vælgerens ønsker, er demokratisk afmægtige, viser data fra en valgundersøgelse som blev gennemført i 1998, at et sted mellem ca. 7 og ca. 20% af den danske befolkning er uden demokratisk magt. Samtidig kan man se, at afmagten er størst blandt dårligt uddannede, blandt økonomisk mindrebemidlede, blandt kvinder og blandt ældre. Resultatet peger tillige på en mulighed for, at den vigtigste bestemmende faktor for demokratisk afmagt er uddannelse.

Da undersøgelsen tager udgangspunkt i et meget subjektivt mål for afmagt, kan man med rimelighed hævde, at afmagten endda kan være større end målet indikerer. Hvis man føler sig afmægtig fordi man ikke har tillid til egen viden og formåen, kan afmagtsfølelsen blive en selvopfyldende profeti. Ud fra de teoretiske forudsætninger, det anvendte magtbegreb bygger på, er der altså afmagt, hvor den måles. Men man kan med rette være kritisk overfor det korrekte i at slutte fra subjektiv oplevelse af indsigt eller af tillid til politikerne til politisk magt. Det er imidlertid en vanskelig og følsom diskussion, som ikke skal tages op her.⁴

Denne tekst er en diskussion af hvordan implementering af elementer fra forskellige demokratitraditioner kan bidrage til at fortsætte udviklingen imod øget magtspredning i det danske samfund. Forskellige syn på hvad demokrati er eller bør være diskuteres i lyset af magt og dominans, sådan som disse begreber forstås hos Pierre Bourdieu. De demokratimodeller der diskuteres er det elitepluralistiske og konservative koncept, som er præget af en vis centralisme, og den

¹ Dvs. man skulle have sin egen husstand (tyende havde altså ikke stemmeret) og måtte ikke leve af fattighjælp, med mindre det var mere end et år siden, og hjælpen var tilbagebetalt.

² Demokrati fra græsk demos = folk, kratein = herske (Nudansk ordbog 1986).

³ Kan lånes på RUC's bibliotek og ses på hjemmesiden <http://home6.inet.tele.dk/lab>

⁴ To interessante bidrag til diskussionen kan findes i Steven Lukes begreb "reale interesser" (se Lukes 1974) og i Pierre Bourdieus begreber "felt", "kapital" og "position" (se bl.a. Bourdieu 1990, omtales også senere i denne tekst).

kommunitaristiske, den liberale tradition, samt det, som er blevet kaldt det radikale demokrati, som alle i varierende grad lægger vægt på en vis grad af decentralisering. Konklusionen er, at implementering af elementer fra de forskellige traditioner vil fremme indflydelsesmulighederne for forskellige samfundsgrupper. Det er derfor ikke muligt uafhængigt af konteksten at hævde den ene tradition er mere demokratisk end de øvrige; det afhænger af det givne samfunds socio-kulturelle sammensætning. Det er dog muligt at hævde, at styrkelse af borgerdeltagelse efter principper fra den radikale demokratitradition kan føre til øget magtspredning. Det skyldes at man kan opfatte demokratiet som en slags check and balancé i forhold til andre samfundsmæssige magtarenaer. Men det forudsætter i givet fald, at de kombineres med en aktiv indsats mod at styrke borgernes faglige kompetencer indenfor det felt, man gør til genstand for borgerdeltagelse.

Teksten kan ses som et bidrag til den diskussion, som også magtudredningsprojektet er en del af, og til en kritisk diskussion af både den decentraliseringstendens, som er blevet kaldt den tredje decentralisering (se for eksempel Prahl 1993), samt til diskussion af de senere års privatisering. Desuden kan den være relevant i undervisningssammenhæng som en kritisk introduktion til forskellige demokratiopfattelser.

Forskning i demokrati og beslutningsprocesser

Den aktuelle danske forskning i demokrati kan groft inddeles i to retninger. En stor del af forskningen har interesseret sig for borgernes rolle i den demokratiske proces. Her er det spørgsmål som deltagelse og medborgerskab, der står på dagsordenen. Andre er gået i en anden retning og har i stedet interesseret sig for ændringer i policy-processen. Her er det mere begreber som top-down vs. bottom-up, og rationalitet og magt, der er i fokus.

Et meget kendt og omtalt eksempel på den første tendens er Henrik P. Bang og Eva Sørensens undersøgelse af nye deltagelsesformer på Nørrebro i København (Bang; Sørensen 1997).⁵ Studiet er koncentreret omkring nye politiske identitetsdannelse i befolkningen og deres betydning for demokratiets funktion. Synsvinklen er parallel til Lotte Jensens studie af demokratiforestillinger i den almennyttige boligsektor (Jensen 1997), og til det tidligere medborgerskabsprojekt fra Ålborg Universitet, hvor borgerroller, deltagelse og politisk kultur er i centrum (Andersen, Torpe 1994; Andersen et al 1993). Fælles for disse projekter er, at der er tale om en undersøgelse af borgernes politiske selvforståelse, som efterfølgende diskuteres i lyset af hvilken betydning disse forandringer har for demokratiets fremtidige funktion.

En anden, men beslægtet tendens beskæftiger sig med demokrati og deltagelse i termer af eksklusion og fremmedgørelse overfor integration og deltagelse. Et eksempel herpå findes i Rockwool fondens forskningsprojekt "Vi og vore politikere" fra 1992 (Goul Andersen et al 1992; Goul Andersen, Hoff 1995). Med udgangspunkt primært i kvantitative data undersøges det i hvilket omfang det er muligt at tale om politisk fremmedgørelse, og om fremmedgørelse og deltagelse er ulige fordelt i befolkningen. Beslægtet hermed er Hans Jørgen Nielsens undersøgelse af udbredelsen og karakteren af politisk fremmedgørelse (Nielsen 1995), hvor kvantitative data bruges til at identificere en "plebicitær" vælgertype.

⁵ Det er fra dette studie, begrebet "hverdagsmagere" stammer.

Nielsen beskriver og diskuterer karakteren af sit fund. I begge tilfælde munder undersøgelseerne ud i en konklusion om, at der måske er problemer, men at der ikke er tale om noget, som på nogen måde kan betegnes en legitimitetskriser for det danske demokrati.

Disse to tilgange til demokratiforskningen har det til fælles, at de begge beskæftiger sig med demokratiet i termer af eksklusion, integration, medborgerskab og funktionalitet. Med dette perspektiv indskrives de sig i en tendens som i de senere år har været fremherskende i dansk og international forskning og diskussion af ulighed og integration (Andersen 1998). Tendensen kan beskrives som et skift fra en vertikal synsvinkel, hvor spørgsmål som magt – afmagt, rigdom – fattigdom, dominans – frigørelse stod overfor hinanden, over mod en horisontal synsvinkel, hvor hovedproblematikken er indenfor – udenfor, dvs. deltagelse overfor eksklusion, medborgerskab i forhold til partikularitet, etc.

Også indenfor den del af forskningen, som har været mere direkte rettet imod magtudøvelse og policy-processer har forandringerne i det politiske sat sig tydelige spor. En af virkningerne er, at man har søgt at udvikle nye metoder til studiet af policy processer ud fra den opfattelse, at den parlamentariske styringskædes top-down perspektiv ikke længere er egnet til at forstå hvordan politikudviklingen foregår. I stedet må man bruge en bottom-up tilgang, hvor der fokuseres på issue-netværk i stedet for beslutningshierarkier (Bogason 2000). De organisationer, som er rammen for top-down tilgangen, inddrages af bottom-upperen alene i det omfang, det empiriske materiale giver anledning til det. En anden tilgang er nyinstitutionalismen, hvor der også lægges vægt på aktører i institutionelle settings, men hvor institutionernes normative disciplinering tilskrives større betydning end i den rene bottom-up tilgang (Sørensen, Torfing 2000; March, Olsen 1989).

Et andet eksempel på forskning i beslutningsprocesser er Bent Flyvbjergs omfattende undersøgelse af trafikplanlægning i Ålborg. Også her er afsættet i lokale processer, men fokus er her ikke på beslutningerne selv men på de magt- og rationalitetsforhold, som understøtter eller modarbejder den endelige trafikplanlægning (Flyvbjerg 1991).

Evaluering af demokrati fordrer et vertikalt perspektiv

Det er min opfattelse, at ingen af disse tilgange kan stå alene, hvis sigtet er at undersøge om en given beslutningsproces er demokratisk eller ikke. Medborgerskabstilgangen går ud fra, at inklusiv deltagelse er godt og partikularitet eller eksklusion er skidt (Andersen et al 1993; Andersen, Torpe 1994). Her kigger man altså på om, og hvordan borgerne bruger de kanaler til indflydelse der tilbydes eller kan skabes i et moderne samfund. Men det horisontale perspektiv fortæller os kun om borgerne deltager eller står udenfor, ikke om de som deltagere blot er manipulerede gidsler for en meningsdannende elite, eller om manglende deltagelse er afmagt eller udtryk for tilfredshed. Er det sidste tilfældet, kan man meget vel tænke sig en stigning i deltagelse ikke udtrykker opbakning om demokratiet, men utilfredshed.

Både bottom-up og Flyvbjergs Foucault-inspirerede metode går efter at undersøge hvem som deltager i de politiske spil, og for den sidstes vedkommende, også hvordan magten udøves. Perspektivet er her ikke i sig selv at vurdere om et givent

forløb er demokratisk eller ikke, men alene at beskrive hvordan en beslutningsproces foregår. Vil man diskutere om det, man har fundet også er demokratisk, må man relatere sine fund til en given norm for hvad demokrati er.

Demokratiopfattelser og magtkamp

Det er der i og for sig ikke noget mærkeligt i. Imidlertid vil realiseringen af forskellige normer for hvordan demokrati bør forstås, have stor betydning for hvor i samfundet magten ender. Diskussionen af hvordan demokrati skal forstås, kan derfor ikke løsrives fra spørgsmålet om hvor magten er og hvem der har den.

I det følgende vil jeg argumentere for, at grundlæggende forskellige opfattelser af hvad demokrati er, ikke bare er uenigheder grundet i forskellige filosofiske opfattelser. De afspejler også forskellige socialgruppers livsvilkår, og dermed forbundne muligheder for at gøre sig gældende i en demokratisk beslutningsproces, afhængig af hvordan denne er skruet sammen.

Eller med andre ord: en diskussion af hvad der er mest demokratisk er ikke bare et filosofisk spørgsmål. Der er også tale om interesse modsætninger med baggrund i forskellige livsvilkår. Man fristes til at sige klasse modsætninger.... Sammenholder man nemlig disse forskellige demokratimodeller med fordelingen af ressourcer i befolkningen – og her tænker jeg ikke bare på økonomisk velstand – kan man pege på klare forskelle i evnen til at sætte sig igennem, afhængig af hvilken model, der er tale om.

En nærliggende tanke er, at jo mere borgerne inddrages, jo mere udviklet er demokratiet. Det er imidlertid nok en forhastet konklusion. Alt andet lige kan man sige, at de demokratimodeller, som vægter folkelig indflydelse over politisk ledelse styrker de bedrestillede samfundsgrupper på bekostning af økonomisk og uddannelsesmæssigt dårligere stillede. Nu er alt andet jo imidlertid ikke altid helt lige, hvilket for eksempel er en af pointerne indenfor den ovenfor omtalte udviklingsdemokratiske synsvinkel, som netop lægger stor vægt på borgerdeltagelse. Her er det synsvinklen, at borgerinddragelse ikke bare er en kanal til indflydelse men også bidrager til udvikling af evner for indflydelse. Man kan derfor hævde, at en vurdering alene af demokrati og magt ud fra en statisk opfattelse af befolkningsgruppers ressourcer er utilstrækkelig. Pointen her er derfor også en anden, nemlig en påpegning af den umiddelbare virkning som redskab til identifikation af nødvendige indsatsområder, hvis øget decentralisering også skal være øget demokratisering. Det er ikke nok at åbne for formelle indflydelseskanaler. Der må også følge en ressourceoverføring sted rettet mod de samfundsgrupper, som ikke i forvejen er gearret til den type indflydelse, de givne institutionelle arrangementer lægger op til. For eksempel sådan som det i nogen udstrækning er tilfældet i byrenoveringen efter kvarterløftstrategien (se for eksempel Bohn, Andersen 2001 samt www.kvarterloeft.dk).

2. Indflydelse og ressourcer

Centralt i vurderingen af en given demokratiforståelse er spørgsmålet hvordan ressourcerne er fordelt i befolkningen og hvilken karakter de har. I de senere år har der i den forbindelse været stor interesse for begrebet social kapital. Begrebet referer i en eller anden forstand til en kollektiv ressource, som hjælper individer og/eller grupper til at opnå en forbedret livssituation. Det er imidlertid ikke altid det samme, der menes med begrebet. For James S. Coleman er social kapital en social struktur, som eksisterer i relationen imellem individer, og som er karakteriseret ved gensidig tillid og en forventning om gensidighed (McCleaghan 2000). På lignende vis definerer Putnam social kapital som et netværk af normer og tillid, som fremmer koordinering og samarbejde med gensidig fordel som formål (ibid). I begge tilfælde lægges der vægt på identifikation med fællesskabet, medborgerskab, lokale netværk som kilde til et kollektivt potentiale. Social kapital, set på denne måde er således en art kollektivt gode, som gør det samfund, som besidder den, bedre skikket til både økonomisk udvikling og til at opnå politisk indflydelse.

Denne tilgang til studiet af empowerment og civilsamfunds-udvikling kan kritiseres for at overse betydningen af forskelle i distributionen af andre ressourcer både internt i lokalsamfundet og imellem forskellige sociale grupperinger (ibid). Det er således muligt, at fordelingen af andre ressourcer, både internt i en gruppe og imellem forskellige grupper, har afgørende betydning for om social kapital, forstået som hos Putnam og Coleman, fører til empowerment eller øget social eksklusion. Empirisk identifikation af stærke gruppenormer og tillidsbånd kan tænkes at gå hånd i hånd med stærk intern social kontrol i gruppen. På samme måde er det tænkeligt, at opretholdelsen af en social relation imellem for eksempel en lokal gruppe borgere og myndigheder byggende på en forventning om gensidig fordel sker under betingelse af, at det accepteres at synsvinkler knyttet til bestemte livsvilkår systematisk marginaliseres.

Kapital hos Bourdieu

Dette er baggrunden for, at jeg foretrækker at bruge Pierre Bourdieus optik på problemet empowerment og dominansforhold. Også Bourdieu taler om social kapital, men for Bourdieu er der tale om en form for ressource, som dels må forstås i sammenhæng med andre, alternative kilder til indflydelse, dels i samspil med situationen i det omgivende samfund i det hele taget. Man kan derfor tale om flere forskellige, men relaterede kapitalformer. I moderne industrisamfund er de vigtigste kilder til kontrol og indflydelse således både økonomisk, kulturel, social og symbolsk kapital, og i hvilket omfang disse forskellige former kan bruges i spillet om rigdom, magt og ære, afhænger bl.a. af det samme spil. Bourdieu leverer derfor efter min opfattelse et bedre bud på et redskab til forståelse af dominans og empowerment i forhold til demokratiske processer.

Bourdieu opfatter et givent samfund som et socialt rum, der bl.a. består af en række semi-autonome felter. Et felt er en arena (nogen gange også beskrevet som et marked) som regulerer et givent forhold af interesse for det samlede sociale rum. Som eksempler på felter i et moderne samfund kan man nævne det politiske, det kunstneriske og det religiøse og måske også mindre områder som det journalistiske, det uddannelsesmæssige etc. Feltet består af positioner, som indgår i et system af

dominansrelationer, hvis forbindelser er bestemt ved fordelingen af de forskellige ressourcer, der har betydning inden for dette felt (Bourdieu 1995:33ff; 1991:14,;57). Feltet er derfor altid arena for en kamp hvor det enkelte individ søger at forbedre sin position enten ved at ændre betydningen af de ressourcer, der er tilknyttet forskellige positioner, eller ved at forsøge at bevare status quo.

Feltet kan sammenlignes med et spil; der er bestemte regler der må følges af de, der ønsker at deltage, og resultatet afhænger af den enkeltes evne til at spille spillet. Enhver deltager i et felt investerer i feltet. Ikke som en bevidst handling, men som en total og ubetinget handling, som på en gang bidrager til at opretholde spillet ved at anerkende at spillet er værd at spille, og til at sikre den enkelte en position inden for det pågældende felt (Bourdieu 1990:66ff; 1991:180). En investering kunne således være den bevidste og ubevidste tilegning af de spilleregler der gælder i et givent politisk parti og i den samlede politiske debatkultur, og gevinsten den anerkendelse, anvendelse af de tilegnede færdigheder skaffer "investoren" – som vi skal se nedenfor for det politiske felts vedkommende både fra de øvrige deltagere i det politiske spil, men også fra udenforstående tilskuere.

Som sagt er der adskillige, relativt autonome felter i et moderne samfund, som alle indgår i det, Bourdieu kalder det sociale rum (1995:34). Men også i det overordnede sociale rum gælder det, at der foregår en konstant kamp for at optimere sin egen position – men indbygget i denne kamp er naturligvis også en kamp for at opgradere netop værdien af den kapital, der er knyttet til individets eget felt. Alt andet lige vil et felts succes også være den enkeltes succes.⁶ Placeringen i dette sociale rum kan i moderne industrisamfund i alt væsentligt bestemmes ud fra tre faktorer: den totale besiddelse af de vigtigste kapitalformer, den relative sammensætning af disse ressourcer og subjektets sociale historie (Bourdieu 1987:6). På samme måde som et felt kan have indflydelse på dominansrelationer i det sociale rum, spiller magtkampe i det sociale rum også tilbage i feltet. Hvis der således sker forskydninger i det sociale rum, som ændrer efterspørgslen efter det feltet producerer, vil disse ændringer påvirke hvad der kan tælle som ressource internt i feltet. For eksempel vil et øget samfundsmæssigt behov for ekspertise indenfor et givent felt (lad os bare sige det sociologiske, for eksempel affødt af et behov for at modvirke sociale opløsningstendenser) skabe en forskydning i dette områdes relative magtposition i det overordnede ekspertfelt (her: universitetssektoren).

Kapital og ressourcer

Centralt for de samfundsmæssige dominansforhold er altså det Bourdieu kalder "kapital". Men kapital skal her ikke forstås snævert økonomisk som hos Marx, men som alle de ressourcer et menneske kan gøre brug af i en given sammenhæng og i et givent samfund. Kapital er således ikke fysiske ting eller konkrete symboler som sådan, men tingene og symbolerne *med* den betydning og værdi, de tilskrives af mennesker. Men ligesom hos Marx er kapital bestemmende for chancen for at opnå profit indenfor det for den givne kapitalform relevante felt (Bourdieu 1991:230).

⁶ Dette billede kan måske også forklare noget af den animositet, der ofte opstår mellem forskellige kulturer. Hvis enhver kultur kan beskrives som et sådant socialt rum, vil påvirkning fra en anderledes kultur kunne forrykke balancen mellem forskellige felter i den kultur, der påvirkes. Det sker ved at de værdier bestemte kapitalformer tilskrives, forrykkes. Spillereglerne i det samlede sociale felt ændres, og især de der i forvejen har svært ved at spille spillet, må forventes at opleve øget utryghed.

Rådighed over en specifik kapitalform giver personlige fortrin bl.a. i form af popularitet, og det øger chancerne for at opnå hvad man vil indenfor det givne felt (Elstad 1992:9).

De centrale kapitalformer er økonomisk kapital (velstand i form af penge, aktier, og anden form for ejendom), kulturel- eller informationskapital (social kompetence, smag, uddannelse, dannelse (generel og æstetisk) o.l.), social kapital (netværk af familie, slægt og venner) og symbolsk kapital (prestige, omdømme – anerkendt kapital) (Bourdieu 1977:186f; 1987:4; 1990:35, :124f; 1991:230).

I moderne samfund er det især den økonomiske og kulturelle kapital, der er afgørende for et individs forhold til den sociale verden (Bourdieu 1995:34). Kendetegnende for moderne samfund er tillige, at kapitalen i vid udstrækning er objektiviseret, dvs. uafhængig af det enkelte subjekt som person. Denne objektivisering sker ved etablering af systemer, som kan producere, garantere og distribuere kapitalen løsrevet fra det enkelte subjekt og dermed med en holdbarhed, som er uafhængig af personens handlinger (Bourdieu, 1977:184). I modsætning til den subjektive kapital som konstant må fornyes, er objektiv kapital derfor en mere stabil kilde til magt og indflydelse. Sådanne objektiviserede kapitalformer kan være formel uddannelse, titler, aktieposter, gældsbeviser mm. dvs. juridisk garanterede ressourcer, som giver afkast i form af magt i et givent felt uden konstant at skulle fornyes.

I forbindelse med det politiske felt kan man således beskrive den magtressource, det er at have en formel uddannelse som f.eks. økonom, den juridisk garanterede stemmeret og de noget mere flygtige positioner som medlem af Folketinget, skribent ved en avis mm. som objektive. Udtaler man sig i en af disse egenskaber, er sandsynligheden for opmærksomhed og indflydelse stor. Den kapital, som har sin oprindelse i konkrete handlinger, som for eksempel at have talt imod en bestemt lov eller fremskaffet bestemte informationer er derimod subjektiv, og dermed flygtig. Her er rimeligvis også forklaringen på kulturel og økonomisk kapitalers relative dominans: social kapital lader sig kun vanskeligt objektivere – og nu måske mindre end nogensinde jfr. for eksempel ægteskabets svindende statusmæssige betydning.

Bourdieu bruger således begrebet på en noget anden måde end for eksempel Karl Marx. Hos Marx opstod kapital netop som et produkt af forskellen mellem en objektiv værdi og den værdi, et objekt kan indbringe på et marked (Autorenkollektiv 1972:32ff). Bourdieu afliver denne form for objektivisme uden at aflive "kapital" som et fundamentalt samfundsmæssigt begreb. Hos ham er kapital ikke blot et resultat af den kapitalistiske produktionsmåde; det er alt, som giver magt og kan tilskrives bytteværdi; alt, som anerkendes som værdifuldt og som derfor repræsenterer magt over et givent felt. Hvilket igen vil sige magt over den akkumulerede produktion i feltet og dermed over hvad der skal produceres i fremtiden inden for dette felt. Således er uddannelse, især formaliseret sådan, en kapitalform i et moderne vestligt samfund, mens gavegivning og visse andre symbolske handlinger er det i præ-historiske samfund (Bourdieu 1990:122ff; 1977:171ff). Kapital kan således betragtes som de ressourcer, der kan bringes i spil i det givne felt og påvirke hvilken udvikling og retning der i fremtiden skal ske inden for feltet.

Eller med andre ord: kapital er alt, som i et samfund eller en given social gruppe på et givent historisk tidspunkt tilskrives værdi, og som (derfor) er kilde til magt. Kapital forudsætter således et "marked" eller "felt", dvs. et forum, hvor kapitalen kan veksles til andre kapitalformer. De to for moderne samfund dominerende kapitalformer, uddannelse og økonomi bliver således kapital den dag uddannelse anerkendes og kan byttes til noget andet (for eksempel et godt job), og den dag der skabes de nødvendige institutioner for at økonomisk kapital (abstrakt værdi) kan byttes til varer eller anden abstrakt værdi. Der må først opstå et egentligt uddannelsesmæssigt og økonomisk "felt".

Det sociale rum

En logisk følge af denne opfattelse er, at et givent samfund og dets dominansrelationer kan beskrives ud fra fordelingen af de aktuelt dominerende kapitalformer. De fleste vestlige samfund vil således kunne beskrives ud fra fordelingen af økonomisk og kulturel kapital (Bourdieu 1995; 1997). I andre samfund kan andre ressourcer have større betydning. Eksempelvis er det rimeligt at antage, at sociale relationer har haft langt større betydning for dominans i de hedengangne folkedemokratier i Østeuropa og i Sovjetunionen end for eksempel økonomisk kapital (se for eksempel Bourdieu 1997).

I "La Distinction" fremstiller Bourdieu det franske samfund som et socialt rum, hvor de positioner de enkelte borgere kan indtage, indgår i dominansrelationer i forhold til hinanden efter den absolutte og den relative fordeling af de dominerende kapitalformer, økonomisk og kulturel kapital (Bourdieu 1977). Knyttet til hver position er forskellige adfærds- og opfattelsesdispositioner, som igen indgår i en strategi for bevarelse og forbedring af de til positionen knyttede kapitalressourcer. Ikke som en mekanisk determinisme, men som den mest sandsynlige og rationelle strategi. Pointen er altså, at den enkeltes adgang til og besiddelse af de dominerende ressourcer er bestemmende for hvordan verden bliver opfattet og dermed for hvilken livsstrategi den enkelte udvikler.

Dette billede af moderne vestlige samfund er for Danmarks vedkommende i det store og hele blevet bekræftet af den danske sociolog, Henrik Dahl, som har arbejdet med markedsanalyse og segmenteringsteorier for analyseinstituttet AC Nielsen AIM (Dahl 1996; 1997). Dahl finder, at den vigtigste underliggende dimension i forhold til manifesterede forskelle i den danske befolknings værdimønstre og forhold til omverdenen er andelen i de samfundsmæssige goder, penge og uddannelse, den næstvigtigste er relationen mellem disse hos den enkelte person og i hans husstand (Dahl 1996:10). Penge og uddannelse kan i den sammenhæng betragtes som de objektive og målbare udtryk for økonomisk og kulturel kapital.

En nærlæsning af Dahls fund peger på, at det politiske felt i Danmark i ganske vid udstrækning er en spejling af det sociale rum, og at der er ganske massive dominansrelationer i spil. De, der har rigeligt med ressourcer er subjekt for magt, de uden er objekt. Spørgsmålet om at være subjekt eller objekt for magt viser sig i, at det akademiske aspekt forener de velhavende og veluddannede i et elitært diskussionsforum. En slags borgerlig offentlighed (Dahl 1997:146). Elitens oplevelse af sig selv som subjekt for magt viser sig i paratheden til at gøre sin indflydelse gældende ved diskursiv magtudfoldelse, ved at man deltager i, eller i al fald accepterer den offentlige diskurs som det sted, hvor sandhed etableres og prøves. Selv om eliten strider om magten, så eksisterer der en stiltiende accept af

samfundets officielle klassifikationer, grundstrukturer og spilleregler (ibid:154). Det er jo i sidste ende disse, som leverer magtbasen, hvad enten denne bruges til at bevare eller forandre med.

I modsætning til de kapital-stærke segmenters borgerlige offentlighed beskriver Dahl de mindre velforsynede segmenters sfære som en folkelig offentlighed. Denne offentlighed er ikke præget af dialog, men udfolder sig som en slags tilskuersport. Holdningstilkendegivelser i det folkelige segment har derfor primært til formål at fungere som afgrænsning fra andre og integration af egen gruppe, mens holdninger ytret i den elitære sfære i al fald principielt kan ytres med det formål at indlede en diskursiv proces med en modpart, som er indstillet på debat (ibid:147). I den folkelige offentlighed opfatter man sig selv som objekt for magt. Dette fører til, at man i det folkelige segment afviser samfundets officielle kategoriseringer. Dette sker enten ved anarkistisk, karnevalsagtig afvisning af den officielle orden, ved degradering af det ophøjede og ophøjning af det degraderede, eller ved at det perifere gøres centralt, som når den lokale begivenhed tilskrives samme betydning som internationale traktater o.l. (ibid:155f). Som eksempler kan man tænke på latterliggørelsen af Nyrup med cykelhjelm, eller ureflekteret sidestilling af det personlige valg af transportmiddel og de globale miljøproblemer. Resultatet er i alle tilfælde, at elitens stiltiende anerkendelse af regler, klassifikationer og strukturer ikke finder sted. Samtidig bevirker afvisningen af magtspillet også, at der ikke sker egentlige forandringer.

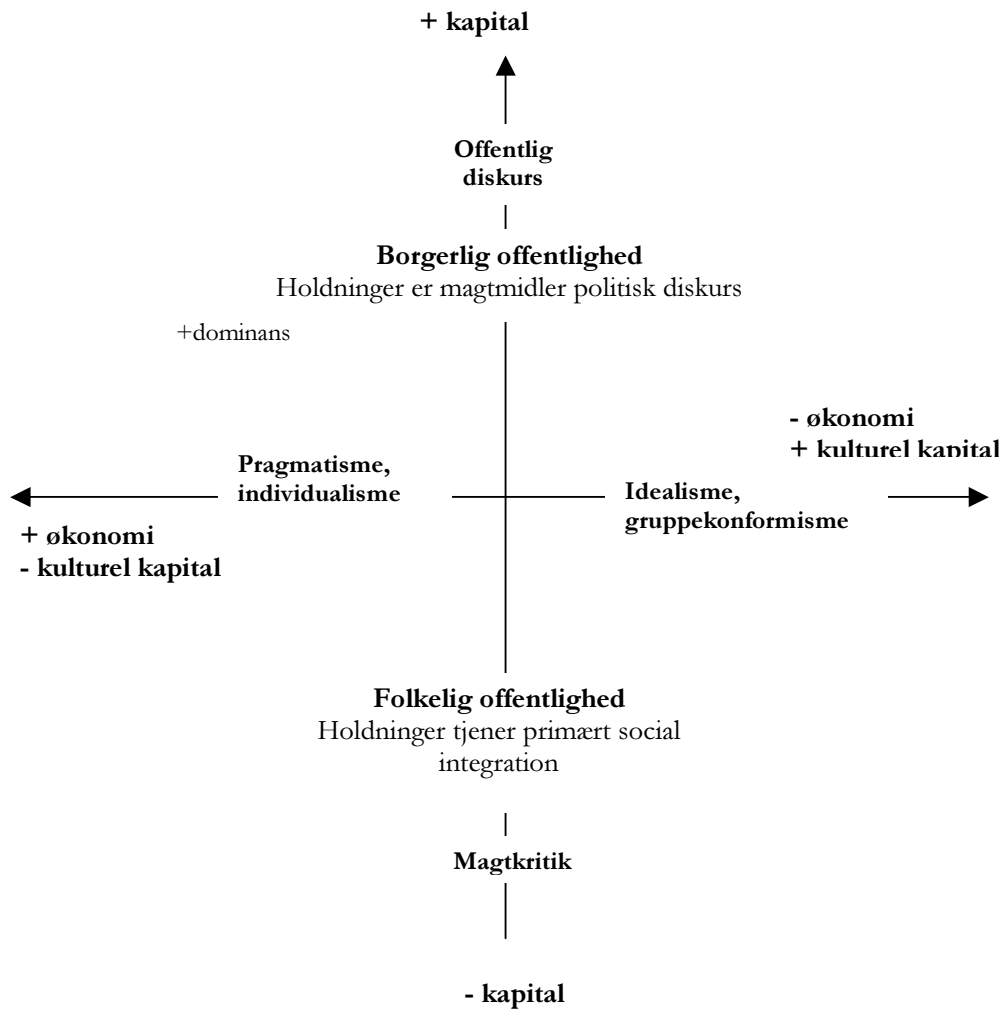
Den relative ressourcefordelings betydning

Den relative fordeling af kapital har en mindre, men dog ikke ubetydelig indflydelse på opfattelses- og handledispositionerne. De mennesker, som har en relativ ringe indtjening i forhold til deres uddannelsesniveau karakteriseres ifølge Dahl ved idealistisk dualisme (Dahl 1996:16; 1997:77f), som kan beskrives som et skel mellem *Schein* og *Wesen*, dvs. ydre skin og indre væsen. Ting og egenskaber vurderes aldrig ud fra overfladen alene, der kigges altid efter underliggende egenskaber og kvaliteter. Man er så at sige sindelagsetikere og dualister. For eksempel vurderes et menneske ikke på dets materielle succes men på dets menneskelige egenskaber – der er en lille mand, der har brug for en stor bil som potensforlænger. Herfra er det efter min opfattelse logisk at slutte, at den sindelagsetiske indstilling og overvægten af kulturelle ressourcer (og dermed sproglige, uddannelsesmæssige) tenderer mod at idealisere enighed og konsensus, som dermed favoriserer en slags gruppekonformisme. Altså en magtstrategi, som bygger på kulturel dominans, og dermed en vis enighed: "sådan gør vi altså her".

Den omvendte situation, hvor indtjeningen er relativ høj i forhold til uddannelsesniveaet er ifølge Dahl karakteriseret ved en monistisk indstilling uden det ovenfor omtalte skel mellem ydre skind og indre væsen (Dahl 1996:16; 1997:77f). Man kan med en parafrasering fra informationsteknologien tale om wysiwyg kulturen, det vil sige den holdning, at *what you see is what you get*. Her er en stor bil er ikke kompensation for manglende indre egenskaber, men et praktisk og komfortabelt redskab, som har været dyr, og derfor er et tegn på succes. Her er det logisk at slutte at den pragmatiske indstilling parret med dominans af økonomisk kapital, tenderer mod at fremme ønsket om den individuelle valgfrihed som grundlag for det samfundsmæssige magtspil. Der er modvilje mod symbolsk dominans (for eksempel det offentlige, ekspertvælde), men accept af økonomisk

(for eksempel når markedskræfterne begrebsliggøres som noget grundlæggende, naturlovsagtigt).

Denne beskrivelse af det sociale rum har jeg søgt at anskueliggøre i nedenstående fremstilling:

Figur 1: Ressourcer og demokratisk afmagt

Herved fremkommer fire hovedsegmenter, som man kunne vælge at kalde den borgerlige pragmatiske offentlighed, den borgerlige, idealistiske, den folkelige pragmatiske og den folkelige idealistiske offentlighed. De forskellige holdnings- og handlingsdispositioner, der er knyttet til disse forskellige segmenter har ikke bare betydning for hvilken politisk stillingtagen man kan forvente. De er også afgørende for hvordan det politiske spil opfattes og for hvad der forventes af de politiske ledere. Og dermed for hvilken form for medborgerskab og deltagelse man kan forvente af vælgerne fra de forskellige segmenter.

Folkelig afmagt og demokratisk krise?

Det er påfaldende, men næppe overraskende, at den politiske afmagt man kan finde symptomer på i valgundersøgelsen fra 1998 er hyppigere i den folkelige offentlighed, måske især i den folkelige, pragmatiske offentlighed (se Bohn 2000). Det er nærliggende at betragte det som et krisetegn. I halvtredserne var Danmark præget af overordentlig høj grad af partipolitisk organisering. Ca. 1/3 af befolkningen var medlem af et politisk parti (Thomsen 1992). I dag er medlemskabet forsvindende lille. Dette betyder imidlertid ikke, at antallet af politisk aktive er faldet tilsvarende. Medlemstilbagegangen i både partier og andre organisationer er i de seneste år primært sket blandt de passive medlemmer (Goul Andersen 1993). Det er altså ikke sådan, at der er blevet færre politisk aktive, men de aktive har ikke længere samme kontakt til deres vælgermæssige bagland gennem parti- eller vælgerforeninger. Man kan derfor formode at de folkelige segmenter tidligere har været stærkere integreret i den politiske proces.

I samme periode har demokratiet på en gang oplevet at få øget folkelig popularitet, samtidig med at tilfredsheden med politikerne har været støt faldende (Goul Andersen 1993; Goul Andersen 1992). Begrebet som politikerlede er blevet en fast bestanddel af sproget og i forskerverdenen har medborgerskab og politisk fremmedgørelse været genstand for forskellige forskningsprojekter (se for eksempel Goul Andersen 1992; Andersen, Torpe 1994). Det kan forekomme paradoksalt. Samtidig med at demokrati i højere og højere grad i sig selv bliver opfattet som et plusord, bliver holdningen til de folkevalgte mere og mere negativ.

Disse symptomer på afmagt og manglende integration har ført til at det er blevet diskuteret om demokratiet og/eller de politiske partier er i krise. Symptomerne behøver imidlertid ikke være et negativt tegn. Det er også muligt, at en slags tilskuerpræget deltagelsesform, for eksempel som menigt medlem af et mere eller mindre ideologisk præget og topstyret politisk parti, ikke længere opleves tilfredsstillende; at der er opstået et folkeligt ønske om større indflydelse på den politiske proces. I givet fald er symptomerne måske snarere end at være et motiverings- eller attitudeproblem i befolkningen, et tegn på, at de grundlæggende principper bag vores demokratiske institutioner er blevet utidssvarende og bør revurderes.

Som ovenstående viser, vil en sådan revurdering føre til forskydninger i magtbalancen mellem forskellige befolkningssegmenter. Det er derfor ikke givet, at de forskellige løsningsforslag og reformtiltag, vi ser i disse år, alle resulterer i øget magtspredning og demokratisering. Det afhænger af om de indflydelseskanaler, der åbnes eller styrkes, fremmer ressourcer som er til stede blandt de segmenter, som i dag har sværere ved at gøre sig gældende i den demokratiske proces.

De forskellige reformtiltag begrundes ofte i forskellige opfattelser af hvad demokrati er. Hovedsageligt nok i en liberalistisk forestilling om at det er demokratisk at overlade så meget som muligt til den enkelte eller en mere venstreorienteret tradition, som vil hævde, at decentralisering og borgerinddragelse er vejen frem. I det følgende vil jeg derfor diskutere de forskellige hovedtraditioner i nyere demokratiteori ud fra et magt- og ressourceperspektiv.

3. Hvad er demokrati?

Demokrati er typisk blevet forstået i overensstemmelse med to hovedmodeller, nemlig

- 1) en integrativ model, hvor grundtanken er, at alle opfattelser og berørte samfundsinteresser så vidt muligt skal være inddraget i en politisk beslutningsproces, hvis endemål er et kompromis, og
- 2) en aggregativ model, hvor demokrati ses som et beslutningssystem, hvor sådanne interesser konkurrerer om indflydelse, hvor interesserne gensidigt udelukker hinanden, og hvor den optimale løsning derfor er den enkeltes autonome selvbestemmelse i det omfang, dette er muligt.

Dette skisma blev tidligt dominerende i den filosofiske demokratidiskussion og er det stadig i dag. Modsætningen er funderet i to grundholdninger. På den ene side opfattes demokrati som et repræsentativt beslutningssystem, hvor interesser og holdninger aggregeres og styret varetages af folkets repræsentanter. På den anden side opfattelse at demokrati er en livsform eller kultur, hvor holdninger og interesser integreres og alle borgere er involveret i beslutningsprocessen (se for eksempel March & Olsen 1989 og Held 1987). Skismaet er i sin tidligste form kendt som en modsætning mellem de, der er fortalere for den opfattelse, at demokratets opgave er at beskytte den enkelte borgers frihed og naturlige rettigheder (Held 1987:42ff) og den tankegang (for eksempel hos Rousseau) at den politiske styreformens opgave er at arbejde for "det fælles bedste" (ibid:75f). Fra vor hjemlige andedam kendes modsætningen især fra diskussionen mellem Hal Koch og Alf Ross. Under indtryk af 30ernes antidemokratiske bølge og den efterfølgende verdenskrig argumenterede Koch umiddelbart efter krigen for den opfattelse, at demokrati bør ses som en livsform, hver enkelt borger må tilegne sig og som bør praktiseres ved dialog under hensyn til helhedens interesse (Koch 1945:13;23). Overfor dette standpunkt hævdede Ross, at demokratiet må tage afsæt i det autonome, men ikke-rationelle individ, hvorfor demokratiet ikke kan indholdsbestemmes. Demokrati bør være en styreform, kendetegnet ved repræsentativ, elitebaseret magtudøvelse (Ross 1967(1946):118;135;222). Debatten er senere blevet taget op i bogform af Henning Fonsmark (1990) og Anders Fogh Rasmussen (1993), begge som fortalere for den aggregative synsvinkel, og Holger K. Nielsen (1994), der argumenterer for det integrative syn.

Selv om jeg ikke vil komme nærmere ind på det her, skal det dog lige nævnes, at der også findes et tredje koncept, nemlig hvad man kunne kalde det folkedemokratiske eller kommunistiske (Held 1987:3, Ball & Dagger 1991:42). Her lægges ikke vægt på hvem der skal have hvilken art indflydelse, men på at der regeres i folkets interesse - altså substansen i styret. Det forudsætter selvfølgelig, at det kan afgøres hvad der er i folkets interesse. I de statsbærende marxistiske partiers selvopfattelse var det netop det man på baggrund af den marxistisk-leninistiske teori var i stand til.

Den aggregative demokratiforståelse

Indenfor den aggregative tradition afdækkes folkeviljen ved at rationelle, interesseoptimerende individer forhandler om og fører kampagner for sine interesser. Folket er den gruppe mennesker, der aktuelt er defineret som borgere i det pågældende samfund (March; Olsen 1989:118). Flertalsafgørelser er det dominerende princip, og den politiske ledelses opgave er dels at reagere umiddelbart på aktuelle interesser blandt vælgerne, dels at skabe alliancer mellem

forskellige interessegrupperinger (ibid). Overordnet kan politik således ses som en aggregering af individuelle præferencer via frivillig udveksling (ibid:122).

Fælles for dette demokratideal er, at man ser individet som en selvstændig, rationel aktør, der individuelt søger at maksimere egne interesser. Disse opfattes (i øvrigt i lighed med opfattelsen i det folkedemokratiske koncept) eksogent givne, selv om der hersker uenighed om den enkeltes evne til selv at erkende dem. For de fleste liberale demokrater fører dette til fokus på borgerens frihedsrettigheder som et koncept om "frihed fra". Borgeren skal sikres så høj grad af individuel valgfrihed som muligt. Valgfrihed for den enkelte prioriteres i det hele taget højt i den aggregative demokratiforståelse, hvorfor der ofte lægges mere vægt på muligheden for at stemme med fødderne (exit) end på borgerens mulighed for at blive hørt i den politiske proces (voice). Her fordres ikke noget ideal om medborgerdyder. Det er tilstrækkeligt at borgeren accepterer og respekterer legitim lovgivning, det vil sige de fælles regler som er nødvendige som ramme for alle borgeres lige mulighed for forfølgelse af egne interesser.

Den aggregative demokratiforståelse har imidlertid problemer i forhold til menneskerettigheder og magtmisbrug (March; Olsen 1989:121), men også og bl.a. derfor i nogen grad til lighedsaspektet. I et system hvor interesser aggregeres i stedet for at integreres, er der altid en fare for, at ulige magtfordeling fører til overgreb, hvorfor det er afgørende at undgå en sådan situation. Netop på grund af fraværet af stærke substantielle normer har man i den aggregative model grundlæggende ikke fået løst konflikten mellem forestillingen om ukrænkelige (inalienable) politiske rettigheder og princippet om politiske ressourcer som basis for udveksling (ibid:124).

Elitepluralismen

Den aggregative synsvinkel har både fortalere ud fra et liberalt filosofisk standpunkt, men finder også opbakning fra mere praktisk orienteret tankegang. Mens den filosofisk liberale demokratiopfattelse ikke alene beskæftiger sig med hvordan en demokratisk beslutning bringes til veje, men også hvilket indhold den kan og især ikke kan have (eller grænsen for den demokratiske stats indgriben i samfundslivet), beskæftiger de såkaldt elitepluralister sig primært med realisering af en demokratisk beslutningsprocedure. Betegnelsen skyldes, at man opererer med et billede af det moderne kapitalistiske samfund, hvor borgerne ses som enkeltindivider, der uafladeligt trækkes i mange forskellige retninger, idet de har mange forskellige interesser relateret til samfundslivet. Den politiske ledelse bør derfor hovedsageligt bestå af en selvbestaltet ledergruppe, hvis legitimitet alene bunder i at de har opnået valg ved jævnlige gentagne valghandlinger (Macpherson, 1977:77).

Elitepluralisterne har to hoveddanker imod et mere integrativt demokratisyn. Dels angående realismen i antagelsen om, at samfundets borgere kan udvikle tilstrækkelig indsigt til at være medudviklere af løsning på politiske problemer, dels vedrørende forestillingen om, at det er muligt at finde frem til et koncept for det fælles bedste. Hos Max Weber er pointen, at en sådan forestilling er mulig at realisere i mindre samfund, men moderne kapitalisme umuliggør det. Dette sker, fordi den kapitalistiske produktionsmåde løsriver menneskene fra de religiøse helhedssyn, der tidligere har været kendetegnende. Sådanne helhedssyn erstattes i moderne samfund af rationalistisk tænkemåde (Held, 1987:147). Samtidig forsvinder grundlaget for

forestillingen om en absolut sandhed; der kan føleligt tænkes mange ligeværdige opfattelser af "det fælles bedste". For Joseph Schumpeter er demokrati ganske enkelt en metode til valg og legitimering af regeringer. Det er hverken en bestemt samfundstype eller et moralsk mål (Schumpeter 1965:269; Macpherson, 1977:78). Befolkningen i et demokrati har ikke og bør ikke have del i beslutningstagningen. Dens eneste opgave er at vælge, hvem der skal varetage denne opgave. Også forestillingen om "det fælles bedste" afvises. En sådan forestilling er direkte farlig, idet den lægger op til at divergerende holdninger forkastes som irrationelle, hvilket må anses som ganske uacceptabelt for et demokratisk system. Folkets vilje er et socialt produkt, der kun har lille rod i rationel tænkning (Held, 1987:173).

Schumpeter adskiller sig fra Weber ved to forhold. Dels mener han ikke markedet er et nødvendigt supplement til demokratiets check up på bureaukratiet. Til trods for hans ringe tiltro til borgernes evne til kvalitativ deltagelse, lægger han desuden vægt på borgernes evne til at træffe rationelle valg (Schumpeter 1965:257ff). Schumpeter var økonom af profession, og ganske som i økonomien er standpunktet, at mennesket investerer energi (eller kapital) svarende til det forventede udbytte. Vælgeren er som køberen på et marked, et rationelt menneske optaget af nytteoptimering (Macpherson, 1977:79), de politiske partier er organisationer, der udbyder en samlet pakke af politiske løsninger, og deres opgave er at sælge politik for stemmer (Schumpeter 1965:263; Held, 1987:167).⁷ Borgerens opgave i det schumpeterske demokrati er således at stemme og at holde sig orienteret til et minimum; imellem valgene vil folkelig indblanding være et minus, borgerne bør respektere politikernes ekspertise og professionalisme, således at politikerne ikke fristes til at forfølge kortsigtede populære mål. Hvis systemet indrettes og fungerer efter disse retningslinier, vil de jævnlige valg hindre at politikerne svigter deres opgave til fordel for egeninteresse.

Weber og Schumpeter er relativt enige, når det drejer sig om vælgernes rolle. I følge Weber skaber bureaukratiseringen af moderne samfund en situation, hvor vælgerne ikke har en rimelig chance for at vurdere det politiske spil. Meningsfuld deltagelse i det demokratiske spil kræver flere magtressourcer end den enkelte borger er i besiddelse af (Held 1987:158). Schumpeters holdning er, at professionaliseringen af politik skaber en situation, hvor lægfolks deltagelse får et fiktivt præg. Den enkelte borgers nærmest forsvindende ansvar i forbindelse med den politiske proces gør tilskyndelsen til opbygning af de nødvendige færdigheder for egentlig ansvarsfuld deltagelse i diskussionen i det politiske felt meget lille (Schumpeter 1965:262). Derfor opnår borgerne aldrig den fornødne indsigt til deltagelse på andet end et irrationelt og ganske følelsespræget plan, hvor man er ganske udsat for professionel påvirkning af psykisk ubevidste processer. Både for Weber og Schumpeter er konsekvensen af dette, at folket ikke skal forsynes med for megen magt; demokratiets primære funktion er at forsyne vælgerne med en mulighed for at kåre de politiske ledere, samt, og måske vigtigst, at fyre en ineffektiv regering (Held 1987:159; Schumpeter 1965:272).

⁷ Denne tankegang perfektioneres yderligere af public choiceteorien. Her overfører man udbuds- efterspørgselsmodellen til det politiske system, hvorved de vigtigste individuelle beslutningsenheder bliver henholdsvis de politiske beslutningstagere (politikere og bureaukrater) og de politiske interessenter (producenter og forbrugere) (Nedergaard, 1990:31). Disse er henholdsvis udbydere og efterspørgere af politiske beslutninger. I lighed med det økonomiske marked bliver det vigtige her således at sørge for at der er balance på markedet for politiske beslutninger, således at de optimale løsninger kan opnås. Denne tankegang synes at resultere i ringe rum for interesseorganisationer og mindretalsbeskyttelse.

Politikerlede er ikke et problem i det elitepluralistiske demokrati

Det, ses, at der indenfor den elitepluralistiske tradition ikke opereres med moralske begrænsninger på vælgernes forfølgelse af egne interesser. Pluralismen og beskyttelse mod magtmisbrug sikres kun af et system af gensidig check and balance mellem forskellige magtfraktioner, mellem disse og vælgerne, samt hos Weber tillige af markedet. Man beflitter sig ikke med normative koncepter. Den elitepluralistiske demokratimodel har alene til opgave at sikre den fornødne legitimitet til effektiv styring af et moderne samfund. Ulige deltagelsesmulighed er ikke et problem, men betragtes som et vilkår demokratiet ikke kan forhindre, og derfor i stedet må indarbejdes. Den ulige magtfordeling ses som udtryk for at udbyttet ved at sætte sig ind i og deltage aktivt i den demokratiske proces overstiges af de dermed forbundne omkostninger. Modellen kan henføres til en realistisk tradition, for hvilken virkeligheden ikke bør indrettes ud fra normative, men faktisk eksisterende kriterier, hvorfor magtfordelingen i det demokratiske system vil afspejle magtfordelingen i det omgivende samfund (Held 1987:144).

Politikernes magt legitimeres således ikke diskursivt, men alene gennem valghandlingen. Magtens legitimitet er så at sige alene juridisk-procedurel. Så længe politikerne holder sig på lovens grund, er magtudøvelsen legitim; der er ikke noget substantielt mandat i forhold til et givent politisk program, det fælles bedste eller tradition. Man kan derfor tale om, at den politiske elites ledelse er legitimeret alene ved den juridiske eller instrumentel magt, den demokratiske forfatning i et givent samfund tilskriver den enkelte stemmeseddel. En regering eller et parlamentsflertal behøver ikke, hverken forfatningsmæssigt eller moralsk, legitmiere beslutninger eller love i andet end de forfatningsmæssige regler for vedtagelse af sådanne.

Moderne politisk liberalisme - beskyttelsesdemokratiet

En mere rettighedsorienteret filosofisk afstandtagen fra konceptet om "det fælles bedste" finder man hos nutidens politiske filosoffer med afsæt i liberalismen. Nogle af de mest centrale figurer i denne tradition er Friedrich Hayek, Robert Nozick, Ronald Dworkin og John Rawls. Her skiller Rawls og Dworkin sig ud i forhold til Hayek og Nozick ved at fordre et mere velfærdsstatsligt koncept i modsætning til sidstnævntes mere minimalstatslige (Sandel 1984:8f). Særligt kontrasten mellem Rawls og Nozick kan illustrere denne antagonisme. Rawls står som forsvarer for den liberale demokratiske velfærdsstat (egalitær liberalisme), som han betragter som den mest rationelle og retfærdige politiske institutionalisering. Der må derfor etableres et særligt sæt af civile friheder samt nogle fundamentale sociale og økonomiske rettigheder. Disse er for eksempel retten til uddannelse, lægehjælp etc. (Sandel 1984:4). I modsætning hertil befinder Nozick sig, da hans primære hensigt er at forsvare en minimalstatsform (klassisk liberalisme - libertarianisme). Staten skal udelukkende tage sig af formelle, juridiske forhold som lov og orden (Mouffe 1993:28). Hermed udelukkes alt snak om statslig omfordelingspolitik. Statens rolle er alene at beskytte civile rettigheder, og her især den personlige handlingsfrihed samt den private ejendomsret. Naturligt nok ser de klassiske liberale, at perspektivet med den omfordelende stat er en forulempelse af det enkelte individs frihed.

Denne liberale diskussion er dog funderet i en og samme tradition, og kan således i relation til menneskeforståelse betragtes som en intern familiefejde. Man er enige om, at vi som mennesker er separerede, individualistiske personer med hver vores

opfattelser og mål for livet. Hos Nozic tager dette koncept sin mest ekstreme form med begrebet om selvejerskab, i følge hvilket der sættes lighed mellem individets personlige integritet og dets ret til suverænt at besidde resultatet af egen arbejdsindsats (Nozic 1974). Rawls afsæt er ligeledes det frie og lige individ, men individets integritet udtrykker sig her i, at ethvert individ ejer evnen til på rationel grund at udvikle et koncept for retfærdighed og derudfra en opfattelse af "det gode" (Rawls 1993:18,30). I begge tilfælde er konsekvensen for den anti-utilitaristiske liberalisme, at "det rette" får prioritet over "det gode". Frihed bliver derfor den enkeltes frihed til selv at vælge hvad der skal tælle som godt. Statens (og dermed den demokratiske styreform) opgave er alene at sikre individets mulighed for selv at forfølge sit eget koncept for det gode liv. Det interne skel går alene på, hvorvidt et minimum af statslig indblanding er nødvendig eller uforeneligt med denne fordring.

I modsætning til hos elitepluralismen, og i lighed med især den nedenfor radikal-demokratiske tradition, er frihed og lighed således et kerneelement i den liberale demokratiopfattelse. Men selv om både friheds- og lighedsbegreberne står stærkt og for frihedskonceptets vedkommende i grunden har samme begrundelse både hos liberalisterne og marxister af forskellig art (nemlig frihed fra undertrykkelse) peger det vidt forskellige retninger. For den liberale indbefatter frihedsbegrebet spørgsmålet om frihed fra andres indblanding i egne private affærer. Herunder derfor også frihed til ikke at ville befitte sig med politik. Lighed for liberalismen handler primært om lige muligheder og kan derfor beskrives som en slags juridisk lighed. Grundlæggende må liberalismen derfor henregnes til en anti-konform tradition.

Liberalismen må ud fra sit friheds- og lighedsideal naturligvis vende sig imod muligheden for magtmisbrug, og sætter derfor beskyttelse af privatsfæren og begrænsning af statens magt som forsvar netop mod den elitepluralistiske ulighed, men også mod de integrative modellens fare for at ende i udemokratisk ensretning. Det klassiske liberale indflydelseskoncept knytter sig til det enkelte autonome individs selvbestemmelsesret, og ser i princippet staten som en trussel imod denne. Størst mulig folkelig indflydelse sikres derfor ved at minimere statens indflydelse i samfundslivet - eventuelt med den af Rawls fordrede socialliberale moderering. Jo mere man overlader til borgerne selv at bestemme, jo mindre er faren for undertrykkelse af borgernes frihed. Herved minimeres naturligvis betydningen af lige deltagelsesmulighed i den demokratiske proces.

Pengesedler er stemmesedler

Den klassiske indvending imod det liberale lighedskoncept er næsten ligeså gammel som liberalismen selv. Når man vil henvise så mange beslutninger som muligt til det individuelle valg, typisk i form af markedets primat, ses der bort fra det forhold, at det ikke kun er i den politiske sfære, magten er ulige fordelt. Med vægten på individuelle, markedsformidlede beslutninger som demokratiets grundredskab forskydes indflydelsen derfor til fordel for de, der besidder flest af de ressourcer, der er afgørende her, (Ball; Dagger 1991:42, Held 1987:252). Tillige ses der bort fra, at markedet langt fra er et frit forum for uafhængige agents møde; der er snarere tale om en kompleks struktur præget af oligopoler, monopoler, multinationale virksomheder og alliancer mellem stærke økonomiske interesser (Held 1987:252). Den samtidige henvisning til privatsfæren som det afgørende frihedsrum og fraværet af diskursiv forpligtelse på fælles værdier peger på markedet som det

legitime instrument til distribution af de samfundsmæssigt producerede goder, overfor hvilket kollektivet kun kan skride ind, når det ikke krænker de rettigheder, der netop er knyttet til samme private sfære. Denne nedprioritering af kollektive afgørelser peger på instrumentel magtmidler som kilde til indflydelse, og idealet om de frie borger, der ordner sine sager i frie markedstransaktioner på, at den primære ressource i det liberale demokrati er økonomisk kapital.

Staten kan ganske vist godt være stærk, og i en vis forstand bør den være det (Held 1987:244). Det centrale er imidlertid, at de områder, statens magt kan udstrækkes til, er stærkt begrænset af stramme, generelle juridiske principper, således at demokratiets højeste mål kan sikres. Nemlig den enkelte borgers frihed (Hayek 1978:62f). Samme opfattelse findes hos Rawls, om end i en modereret form. Også her drejer det sig primært om at sikre den enkelte borgers frihed, men Rawls giver samfundet en noget større rolle i sikring af dette (Rawls 1993:12;22f). Men hverken hos Hayek eller Rawls synes problemet at være borgernes manglende evne til kvalificeret at vurdere det politiske spil. Tværtimod drejer det sig især for Hayek om at beskytte mod andre borgeres interessebaserede dominans (Hayek 1978:107ff) For Rawls er udgangspunktet alene den med liberalismen forbundne teoretisk filosofiske antagelse, at ethvert menneske er forsynet med evnen til at erkende hvad der er retfærdigt og godt (Rawls 1993:19).

Det integrative demokratiideal

I den integrative demokratiforståelse afdækkes folkeviljen ikke alene ved en mere eller mindre rationel aggregering af forlods eksisterende interesser. Interesser er ikke exogent, men endogent givne, det vil sige ikke forlods bestemt men udviklet i samfundsmæssig interaktion. Demokratiske institutioner aggregerer derfor ikke bare interesser, men er også en aktiv part i deres skabelse og i at give dem mulighed for at udvikles (March; Olsen 1989:124). Folkets vilje afdækkes ved drøftelser imellem fornuftige mennesker, og formålet er at opnå generel velfærd indenfor en fælles værdikonktext (ibid:118). Følgelig må exit afvises som en virksom politisk handlemulighed. Demokratisk selvbestemmelse kan kun grundes i muligheden for deltagelse i den demokratiske beslutningsproces (voice). Samtidig er det naturligt, at der må lægges vægt på et koncept for "medborgerskab" som forudsætning for den enkelte borgers virksomme deltagelse. Borgeren bør ikke forfølge særinteresser men med udgangspunkt i fællesinteresser deltage aktivt i udviklingen af det gode samfund. Substans står derfor også centralt, hvilket også afspejler sig i de fleste integrative demokratimodellers frihedsbegreb. Der er her ikke tale om det liberale principielt funderede "frihed fra" men om det mere konkrete, socialistiske "frihed til". Lighed træder frem som en forudsætning for frihed. Her udgør den konservative demokratiopfattelse dog en undtagelse, idet de konservative⁸ ikke opererer med et egentligt frihedsbegreb.

Samfundsopfattelsen er holistisk, hvilket bl.a. afspejler sig i opfattelsen af hvem der tilhører en given politisk enhed. Borgerne er i denne sammenhæng ikke blot de, der har borgerrettigheder i forhold til den pågældende stat, men en art fællesskab, der både rækker bagud og frem i tid (ibid). Særligt tydeligt er dette i den konservative tankegang.

Også den integrative synsvinkel rummer problemer i forhold til idealet om lige demokratisk deltagelse for alle samfundsborgere. James G. March og Johan P.

⁸ Filosofisk konservative. Ikke at forveksle med det hjemlige parti af samme navn.

Olsen mener for eksempel at det mest centrale problem ved integrative demokratiske processer er forbundet med deres manglende evne til at sikre integritet, kompetence og fornuftige debatter i det politiske liv (March; Olsen 1989:131). Ideen om konsensus udviklet i fornuftig dialog er specielt sårbar i forhold til misbrug og manipulation fra individer og grupper med specielle talenter for argumentation og retorik (ibid). Uden integritet bliver bestræbelsen på at opnå konsensus fup (ibid:132). Aftaler bliver gennemtvunget eller manipuleret på plads, i stedet for sikret gennem ærlig diskussion. Samfundsmæssige konflikter undertrykkes og ægte forskelle i livsstil og værdi ignoreres. Også spørgsmålet om kompetence er vanskeligt at fastholde. Der er tale om en sart og letødelæggelig proces (ibid:133). Der er ligeledes problemer med deltagelsen. Problemerne er forbundet med sikring af effektiv deltagelse knyttes til kompetence og til at kompetence udvikles gennem deltagelse.

Der er i den radikale såvel som i andre udviklingsdemokratiske traditioner indbygget en forventning om, at institutionelle forandringer af sig selv kan afstedkomme udvikling af en sådan kompetence (Dahl 1987). Og det ligger vel også i forestillingen om en menneskelig iboende selvrealiseringstrang, at noget sådant vil ske, hvis mulighederne er til stede. Empirisk kan man sige, der tillige er et vist belæg for tanken. Danskerne er således den eneste af Europas befolkninger, der har stemt om for eksempel Amsterdamtraktaten, og samtidig også den af de euroæriske befolkninger, der er mest oplyste med hensyn til indholdet af samme traktat (Eurobarometer 1993).

Imidlertid er det rimeligt at være kritisk overfor rækkevidden af dette forhold. Trods alt er også den almindelige danske viden om netop Amsterdamtraktaten af ganske begrænset rækkevidde (Siune; Svensson; Tonsgaard: 1994). Man kan i den forbindelse spekulere på, om en sådan selvrealisering ikke netop vil ske i den enkeltes umiddelbare livsverden, og her må man forvente politik for de fleste spiller en begrænset rolle.

Det konservative ideal

Den konservative ideologi opstod tidligt som en modstrømning til den i det 18. århundrede fremstormende liberalismes rationalistiske individcentrering, og blev oprindeligt artikuleret af det Irsk/Engelske medlem af det britiske underhus, Edmund Burke (1729 - 1797). Hans udgangspunkt var, at liberalisternes syn på mennesket som basalt kendetegnet ved at være et frit og rationelt individ ganske enkelt var fejlagtigt. Samfundet bør ikke ses som en samling af selvstændige, uafhængige individer, men som en enhed i sig selv, som en organisme. Samfundet er mere end blot summen af sine bestanddele, og samfundsfællesskabet rækker ud over blot de aktuelle dele eller medlemmer. Samfundet er "a partnership not only between those who are living, but between those who are living, those who are dead, and those who are to be born" (Burke 1991:140). Følgelig kan et samfunds ledelse ikke bare sammensættes og tildeles autoritet til at regere på vegne af de regerede, samfundet er en kompleks organisme, og forvaltningen af denne må følgelig tage udgangspunkt i folkets skikke og traditioner. Folket må på deres side adlyde og respektere disse.

For at varetage denne funktion må regeringen være stærk. Men for at undgå korruption som følge af for voldsom magtkoncentration må magten i samfundet spredes ud, således at lokale spørgsmål ordnes lokalt, ligesom traditionelle institutioner,

så som kirken og familien og andre skal respekteres (Ball & Dagger, 1991:100).⁹ For Burke betød dette, at stemmeretten ikke nødvendigvis skulle udstrækkes til alle. Regering burde forbeholdes det sande naturlige aristokrati, som så skulle forvalte denne også i sine undergivnes interesse og fremme deres velfærd. Næppe mange konservative i dag mener stemmeretten bør være et privilegie for de få, men forestillingen om et naturligt aristokrati, forstået som visse borgeres bedre skikkethed til at lede, er stadig levende. Blot bør disse jævnlige stilles til ansvar overfor vælgerne (Ball & Dagger 1991:116; Møller 1980:21ff).

Man kan sige, at Burkes tanker ikke med dagens målestok er videre demokratiske, men deri adskiller han sig ikke væsentligt fra de første liberale. Den markante forskel består i individ og samfundsforståelsen, og i opfattelsen af regeringens rolle. Hvor de liberale sætter individet over det kollektive, er det et konservativt synspunkt, at man må indordne sig under kollektivets krav. Hvor det er liberal tankegang at mennesket har ret til beskyttelse mod kollektivet, er det en konservativ idé at kollektivet må beskytte alle og den enkelte. Og hvor liberal tankegang tilskriver en eller anden grad af ikke statsindblanding, er det den konservative stats opgave at sikre traditionen og varetage nutidige og kommende slægters interesser.

Patriarkalsk demokrati

Således har hverken friheds- eller lighedskonceptet megen plads i den klassiske konservative tankegang. Snarere kan man sige, nøgleordet er ansvar og indplacering i fællesskabet. Den almindelige samfundsborgers rolle er at respektere lederens beslutninger, og disse må omvendt regere i fællesskabets interesse. De jævnlige valghandlinger sikrer dette. Modellen ligner på den måde den schumpeterske elitepluralisme, men adskiller sig markant ved sin læggen vægt på substans, på ideen om det fælles bedste som styrets mål. Voice er således centralt, men det er ikke bare den enkeltes voice. Det er traditionen, der så at sige skal sikre, at både fortidens og de kommende slægters stemme bliver hørt. Staten må således gerne være stærk og interventionistisk, blot skal den respektere tingenes orden og ikke skabe drastiske samfundsmæssige forandringer. Medborgerdyder står stærkt i denne tankegang, men det er ikke den aktivt deltagende medborger. Det er derimod den respektfulde medborger, der kender sin plads og ikke rejser fordringer, der er uforenelige med denne (Ball & Dagger 1991:115).

Ansvarer giver magten legitimitet, hvorfor man kan sige, at social kapital¹⁰ knyttet til samfundsmæssig position (hierarki) er den dominerende magtressource i denne model. Men som alle andre værdisystemer, må også traditionen udlægges og tolkes, hvis den skal bruges i det politiske magtspil. Den moralske fordring om, at ledelsen skal lede i fællesskabets interesse peger derfor desuden på kulturel kapital som kilde til legitimitet. Den samfundsmæssige position legitimerer således ikke rendyrket forfølgelse af egeninteresse.

⁹ Man aner her en parallel til den syd- og centraleuropæiske forståelse af det i EU så højt besungne subsidiaritetsprincip.

¹⁰ Social kapital som det forstås hos Pierre Bourdieu – ikke som hos for eksempel Putnam.

Kommunitarisme

Nogle af trækkene fra den konservative tradition er genkendelige i den tradition, der er blevet kaldt kommunitarisme. Betegnelsen er hyppigt blevet brugt om en række politiske teoretikere, som fra starten af firserne her gjort sig bemærket netop med en kritik af realismen og indholdet i grundlæggende liberale antagelser (Mulhall; Swift 1992). Hovedkritikken går bl.a. på den moderne liberalismes adskillelse af det rette og det gode, det vil sige det politiske og det private, samt den autonome individforståelse. De kommunitære tænkere deler den konservative kritik af det liberale menneskesyn; liberalisterne ignorerer det forhold, at et menneske altid er lejret i social praksis, hvorfor selvbestemmelse aldrig kan være en individuel, rationelt funderet handling. Ved at fastholde individcentrerings truer det liberale standpunkt med at ende i nihilisme og dyrkelse af ren egeninteresse (Kymlicka 1990:208). Man vender sig derfor imod liberalismens opfattelse af fællesskabet som en begrænsning af den enkelte. Fællesskabet er afgørende for dannelsen af individet, hvorfor politisk deltagelse ikke handler om interesseaggregering, men om udvikling og realisering af "det fælles bedste" (Andersen et al, 1993:12). Selvbestemmelse udøves derfor indenfor den sociale praksis, der omslutter det enkelte individ. Derfor kan ægte selvbestemmelse kun udøves ved voice, ved at søge at påvirke denne praksis.

Kommunitarismens historiske fundament relaterer sig tilbage til Aristoteles og Hegel samt "the civic republican tradition", på hvis grundlag man fastholder, at forståelsen af mennesket må ske med reference til vores rolle som borgere og som deltagere i det fælles samfundsliv (Sandel 1984:5). Frihed er ganske vist ligesom hos liberalisterne et centralt begreb, men frihed kan ikke forstås ahistorisk eller rationelt; friheden kan kun realiseres kollektivt gennem samtalebaseret deltagelse i realisering af fælles forståelser, normer og værdier (Waltzer 1982:5). Det liberale frihedsbegreb overser ganske, at ressourcer og dermed muligheden for rationelt at indse og forfølge "det gode liv" ikke er lige fordelt (Kymlicka 1990:200). I den kommunitære forståelse er frihed ikke den enkeltes eksistentielle skaben af egen identitet, men en essentiel søgen efter en forlods eksisterende (ibid:113), og i denne stræben er det ikke bare muligt, men også nødvendigt, at samfundets kollektive institutioner spiller en rolle. Identitet er socialt givet, ikke individuelt skabt, og staten kan derfor ikke være neutral, men må tilvejebringe og understøtte den hertil nødvendige eksistens af en diversitet af kulturelle livsmuligheder.

Det betyder imidlertid ikke nødvendigvis at man kan forlange den enkelte borgers aktive deltagelse i den demokratiske proces. Således deler for eksempel Walzer i nogen grad den skepsis, som også kom til udtryk i den elitepluralistiske demokratiforståelse. Deltagerdemokrati er en overordentlig krævende og tidsrøvende model, man ikke med rimelighed kan forvente almindelige borgere vil engagere sig i, hvorfor der er en overhængende fare for, at deltagerdemokratiet også bliver de fås demokrati (Walzer 1980:133). Dette er dog ikke alene et udtryk for disse borgeres manglende evner eller ressourcer i forhold til deltagelse, men lige så meget fordi mange mennesker vælger at forpligte sig andre steder. For Walzer er oplyst tilskuerdemokrati derfor et centralt element i et velfungerende, lighedsorienteret, men primært repræsentativt demokrati (ibid:136f).

Den kommunitære tankegang deler således i en vis udstrækning konservativismens konformisme. Ideen om frihed idealiseres ganske vist, idet alle på lige fod bør deltage i udviklingen og realiseringen af den sociale kontekst. Konservativismens henvisning til tradition og autoritet er derfor fraværende, men man deler idealet om den enkeltes

indordning under et fælles projekt (Andersen et al 1993:16). De fælles værdier kan anskues som en autoritativ horisont, der sætter mål for den enkelte; identitet kommer ikke forud for sine mål og valg, men konstitueres af disse, og altid i en social kontekst (Kymlicka 1990:210ff).

En mellemposition

Kommunitarismen indtager en mellemposition i forhold til konservativismen og det radikale demokrati, som omtales nedenfor. I lighed med det radikale demokrati sætter man den diskursive konsensus over traditionen, men ikke har fordringen om større individuel autonomi. Tværtimod må også borgeren i det kommunitære demokrati tilslutte sig det fælles projekt. Det kommunitære demokrati er således i grunden ligesom konservativismen et ganske moralsk eller normativt projekt, blot med den forskel, at man ikke henviser til tradition og autoritet men til en kollektivt udviklet konsensus. Også i spørgsmålet om ledelse og deltagelse er mellempositionen tydelig. Der er ganske vist tale om ledelse, men idealet er ikke autoritært, men kritisk ligeværdigt. Det er det kommunitære demokratis deltagende overfor det konservatives passive tilskuer. Fælles for de integrative demokratimodeller er naturligvis forestillingen om samfundet som et helhed eller et fællesskab, som den enkelte (på forskellig måde) må indpasse sig i. Den kommunitære tradition kan derfor med en vis ret betegnes som en slags moderne, antiautoritær konservativisme.

Vægtningen af den enkeltes deltagelse i fælles udvikling og realisering af kollektive mål peger på evnen til at argumentere for sin samfundsvision og dermed på det, Bourdieu kalder kulturel kapital som primære kilde til indflydelse. Dette hvad enten det drejer sig om selvstændig deltagelse eller legitimering af ledelse. Både modellens normative karakter og vægtning af ledelse peger imidlertid på en mindre vægt på autonomiaspektet, og dermed på en større betydning af persontilid. Det er ikke nødvendigvis den enkeltes kritiske selvstændige deltagelse, der er afgørende. Det centrale er at beslutninger ikke træffes ved interesseaggregering eller majorisering, men at der stræbes efter en konsensus, som samfundets borgere efterfølgende indordner sig under.

Som under det konservative ideal er der således grænser for den tilladelige dissens. Borgerne bør ud fra en rimelig grad af oplysthed tilslutte sig det fælles samfundsmæssige projekt. En forudsætning for et velfungerende kommunitært demokrati er således både et mindstemål af samfundsmæssig ansvarlighed og af kendskab til samme samfund.

Det radikale demokrati

Det radikale demokrati, som også kan opfattes som en moderne socialistisk demokratiforståelse, er fælles med henholdsvis den konservative og den kommunitaristiske tradition i idealet om det fælles bedste og det gode samfund, men tager afstand af konceptet om almenviljen som en realisering af hele folkets og hver enkelt borgers vilje. Man kan ikke negligere de modsætninger, der også eksisterer i samfundet (Nielsen 1994:49; Laclau, Mouffe 1997:161). Hvis man overser og ikke indretter sit samfund på denne realitet, er der en overhængende fare for, at samfundet ender i diktatoriske tilstande som det bl.a. skete efter den russiske revolution.

Begrebet det radikale demokrati er bl.a. blevet anvendt af Ernesto Laclau og Chantal Mouffe, og betegner her et kritisk opgør med den marxistiske objektivisme. Fundamentet for dette opgør er en afstandtagen fra den marxistiske basis/overbygningsmodel. Her er en samfundsklasses interesser givet ud fra dens forhold til produktionsapparatet, og manifesteret som ideologi (Laclau, Mouffe 1997:162, Mouffe 1997:108). Der findes ikke et sådant skel. Tværtimod. Hos Laclau og Mouffe foregår al samfundsmæssig aktivitet på det samme niveau, nemlig det diskursive, idet også konkrete aktiviteter som for eksempel økonomisk sådanne er diskursive (Laclau, Mouffe 1997:123). Dette medfører at også subjektet som sådant produceres indenfor den samfundsmæssige meningsproduktion. Hverken identiteten som arbejder, middelklasse eller noget andet er givet, men diskursivt skabt. Menneskets interesser er således ikke exogent defineret af en bestemt social position, men skabes i den sociale praksis (Mouffe 1997:108), hvorfor også sociale antagonismer har deres kilde i diskursen (Laclau, Mouffe 1997:128f).

Konsekvensen af dette er, at man må vende sig imod den klassisk marxistiske ide om arbejderklassen, og for den skyld alle andre samfundsgupper, som bærer af et særligt emancipatorisk potentiale (ibid:152f). Ideen kan imidlertid ikke erstattes af den aggregative models pluralitet af autonome bevægelser. Man skal ikke modsætte sig en sammenhængende common sense overfor forskellige sociale bevægelser imaginære ideologi, men beslutte hvilken common sense, der skal sejre (ibid:154). Man må stræbe mod en relativ universalitet ud fra en pluralitet af begrænsede og fragmenterede samfundsmæssige agenter, som i fællesskab kan indgå i udviklingen af en "kollektiv vilje" (ibid:163). En sådan kollektiv vilje er altså hverken et kompromis mellem forlods givne forskellige interesser eller resultatet af emancipation med rod i overvindelse af den kapitalistiske fremmedgørelse. Den er skabt diskursivt og med rod i forskellig social virkelighed. Chantal Mouffe, definerer i den forbindelse den politiske diskurs som et forsøg på at skabe en specifik enighed mellem forskellige interesser ved at relatere dem til et fælles projekt, men også ved at etablere en grænse ved defineret af modstandskræfter, det vil sige en slags "os og dem" afgrænsning (Mouffe, 1993:50).

Den radikale demokratiopfattelse lægger sig som følge af disse overvejelser tæt op af både Hal Kochs idealer om det samtale demokrati og Habermas ideal om den herredømmefri kommunikation (Nielsen 1994:54;58). Det afgørende for det radikale demokrati er på en gang at fastholde friheden til at have forskellige individuelle opfattelser af hvad der er det gode liv samt den enkeltes frihed til at deltage i fælles anliggender. I det hele taget handler frihed om muligheden for at realisere sig selv, og kan derfor beskrives som konkret frihed i modsætningen til hvad man kunne kalde liberalismens rettighedsbaserede juridiske frihed. Man kan her tale om en afart af det marxistiske utopia, hvor mennesket ved afskaffelse af den kapitalistiske fremmedgørelse gives friheden til at realisere sit menneskelige (produktive) potentiale. Man må derfor på en gang arbejde for at skabe flere og flere sfærer for selvstyre og selvbestemmelse for individer og borgere (Mouffe 1997:115), samtidig med at man forpligter sig på diskursivt udviklede normer for samfundsmæssig handling (Laclau; Mouffe 1992:233). Forenes disse principper ikke, risikerer man et samfund, hvor uforpligtet individualitet fører til at den individuelle frihed undertvinges af magtens logik.

Man har således et menneske- og samfundssyn, efter hvilket mennesket ikke bare er, og interesser ikke givne på forhånd; menneske og samfund er forbundne størrelser, og interesser udvikles bl.a. i den politiske dialog. Man kan således sige, at

det radikale demokratis frihedsbegreb peger på et slægtskab med den demokratitradition, der er blevet betegnet "udviklingsdemokrati" (for en beskrivelse, se Held:1987:72ff). Deltagelse i den demokratiske proces er både udviklende for individ og samfund. Det radikale demokrati fordrer at der ikke er dominansforhold i dialogen, at alle har lige forudsætninger for at deltage og at der ikke er ydre begrænsninger for deltagelse i den politiske samtale (Andersen et al, 1993:16).

Elitens skæve lighedsideal

Forskellen mellem denne tankegang og den konservative kan siges at være fordringen om alles lige deltagelse, fastholdelsen af en samfundsopfattelse præget af antagonisme og fraværet af en norm om hensyntagen til tradition, samt det forhold, at substansen ikke er givet med netop traditionen og respekten for autoriteten, men udvikles i en konsensusøgende dialog mellem samfundsborgere med forskellige interesser. Både markedet og andre arenaer for instrumentel magtudøvelse bør indordnes under det samtalede folkestyres diskursivt skabte konsensus. Her er kilden til indflydelse således entydigt den diskursive magts centrale ressource, kulturel kapital.

Især problemerne med at opnå en ikke-manipuleret beslutning på baggrund af diskursivt opnået konsensus er naturligvis en stærk indvending mod det radikale demokratis diskursive koncept. Det er her tydeligt at lighedsidealet er truet af den ulige fordeling af boglig viden og indsigt. Den der har ordet i sin magt er klart bedre stillet end mennesker med en mindre boglig baggrund. I stedet for at udvikle og anspore til deltagelse kan de med en mindre baggrund let blive pacificeret og/eller ofre for letkøbt demagogi. Det radikale demokrati kan derfor kritiseres for at være de veluddannedes demokrati. Eller med Hans Jørgen Nielsens ord: folkelig indflydelse er et elitært projekt (Nielsen, 1995:96).

Magt i demokratiet

Som det fremgår af nedenstående oversigt, er der udover skellet mellem aggregering og integrering af interesser, en række andre på spil. Parallelt med dette skel finder man som ovenfor omtalt skellet mellem det liberale frihedsideal, som vægter friheden fra andres magt og det socialistiske, hvor det i sidste ende er det enkelte menneskes frihed til selvrealisering. Også skellet mellem den opfattelse, at samfundet blot er summen af de enkelte individer og at et samfund er en enhed, som i høj grad definerer hvad det er at være et individ følger denne skillelinie. Man kan tale om et skel mellem en atomistisk eller partikularistisk på den ene side og en holistisk opfattelse på den anden.

Et klassisk og meget centralt skel er modsætningen mellem på den ene side den frihedsbetonede vægtning af den enkeltes ret til selv at definere og udvikle sine egne normer for det gode liv og på den anden side en stærk vægtning af respekt for fællesskaber og samfundsmæssig ansvarlighed. Skellet kan opfattes som et skisma imellem gruppekonformisme og individualisme, og er i nogen grad parallelt til skellet mellem integrativ og aggregativ demokratiforståelse, men ikke fuldstændigt. Således lægges der i det radikale demokrati stærkt vægt på at respektere forskellighed og give plads til eksistensen af samtidigt eksisterende interessemodsatninger.

En anden vigtig skillelinie, som overhovedet ikke synes at følge delelinien mellem den integrative og aggregative tradition, omhandler spørgsmålet om prioritering af demokratiets ledelsesfunktion eller deltagelsesaspekt. Her prioriterer både den integrative konservativisme og den aggregative elitepluralisme ledelse, mens de øvrige modeller vægter deltagelse højt. Man kan med en vis ret sige, dette skel i højere grad peger på et ressourcaperspektiv. De ledelsesorienterede modeller stiller således færre krav til den enkeltes politiske ressourcer end de retninger, der lægger vægt på selvforvaltning. Imidlertid adskiller den tankegang, der her er beskrevet som det liberale demokrati sig fra de såkaldt udviklingsdemokratiske modeller, hvortil man må regne det radikale demokrati. I den liberale selvforståelse er lighedskriteriet uproblematisk, og opfyldt, når alle borgere har formel lige adgang til de demokratiske beslutningsprocesser. Udviklingsdemokraternes opmærksomhed er derimod rettet mod nødvendigheden af at udvikle borgernes demokratiske (diskursive) færdigheder – deraf navnet.

Midler til indflydelse

Det er også tydeligt, at de ressourcer, der er kilde til indflydelse i de forskellige måder at tænke demokrati på, er ganske varierende, selv om der også her ses en vis parallelitet til det overordnede skel. Den aggregative demokratiopfattelse kommer netop ved sin nedprioritering af den kulturelle kapitalens betydning til at favorisere den økonomiske som middel til samfundsmæssig indflydelse. Mest tydeligt er det i den liberale opfattelse. Men selv om elitepluralismens pragmatisme i princippet peger på muligheden for andre magtmidler, synes nedtoningen af det diskursive element i den demokratiske proces også her at pege på en favorisering af økonomisk kapital som middel til indflydelse. Accept af et partikulært interesseperspektiv, prioriteringen af effektivitet og fraværet af et lighedsideal gør både lobbyisme og korporative indflydelsekanaler acceptable for det elitepluralistiske demokratikoncept. Store interesseorganisationer kan opfattes som en del af den ikke-statslige sfæres check and balance i forhold til det offentlige bureaukrati, og derfor som en del af de demokratiske beskyttelsesmekanismer. Samtidig sikrer afhandling med interesseorganisationer beslutningsprocessernes effektivitet.

Tabel 1: Elementer i de demokratiske idealer

	Aggregative modeller		Integrative modeller		
	Liberalisme	Elitepluralisme	Konservativisme	Kommunitarisme	Radikalt demokrati
Frihedskoncept	frihed fra			frihed til	frihed til
Normativ legitimering	frihedsrettigheder og autonomi	effektivitet	ansvar ifht. samfundets værdier	lighed og ansvar ifht. samfundets værdier	lighed og autonomi
Social orientering	pluralistisk	pluralistisk	konform	konform	(pluralistisk)
Styringsideal	selvforvaltning	centralistisk	centralistisk		selvforvaltning
Samfundssyn	atomistisk	atomistisk	holistisk	holistisk	holistisk
Dominerende kapitalressourcer	økonomisk kapital	(økonomisk)	positionel (symbolsk) kapital	kulturel kapital	kulturel kapital
Løsningsperspektiv på demokratiske kriser	tilbagerulning af statsmagten	mere synlig ledelse	moralsk oprustning	moralsk oprustning og uddannelse	uddannelse bl.a. ved magt-decentralisering

Opfattelsen af demokratiet som et system til integrering af interesser tenderer imod at lade kulturel kapital være den dominerende magtressource. Den primære magtressource i det diskursive felt er netop evnen til at skabe og promovere visioner, og her spiller uddannelse og kulturel kapital en afgørende rolle. Både tilhængerne af det radikale demokrati og kommunitaristerne vægter eksplicit denne kanal til indflydelse. For den konservative demokrat er indflydelse primært knyttet til ansvar, som igen er knyttet til den samfundsmæssige post, den enkelte beklæder. Her er det kun kravet om almen, samfundsmæssig ansvarlighed, der peger på diskursiv legitimering.

Den mere eller mindre stærke forpligtelse på fællesskabet giver i varierende grad de integrative traditioner et konformistisk præg. Dette hænger naturligt sammen med opfattelsen af samfundet som en helhed, den enkelte er forpligtet på. Faren ved dette kan være, at i forvejen marginaliserede befolkningssegmenter ekskluderes. Indenfor den integrative tradition er det radikale demokrati den retning, der har størst øje for det problematiske heri. Det viser sig bl.a. ved, at man her fordrer så megen individuel frihed, som forpligtelsen på fællesskabet tillader.

Omvendt har opfattelsen af demokrati som aggregering af interesser en tendens til at favorisere økonomisk kapital som kilde til indflydelse. Her er konformismen ikke indbygget i selve demokratiet, hvilket bl.a. afspejler den især i den liberalistiske tradition udbredte opfattelse, at samfundet ikke er en enhed i sig selv, men alene summen af dets individer - hvis samfundet overhovedet er et begreb, man kan operere med. Demokratiet skal derfor netop beskytte individet mod samfunds- eller

stats sanktionerede krav om konformisme. I praksis kan man imidlertid hævde, at både det liberale og det elitepluralistiske samfund i ikke ringe grad er i fare for at virke konformerende. Problemet her er netop knyttet til fraværet af mindretalsbeskyttelse og til frihedsbegrebets stærke tilknytning til privatsfærens kapitalressourcer. Enhver livsstil, der ikke kan gøre sig gældende på disse præmisser er enten stærkt begrænset eller ligefrem ekskluderet. Konformismeproblemet er således også til stede her.

4. Demokratiets modeller og ressourcerne

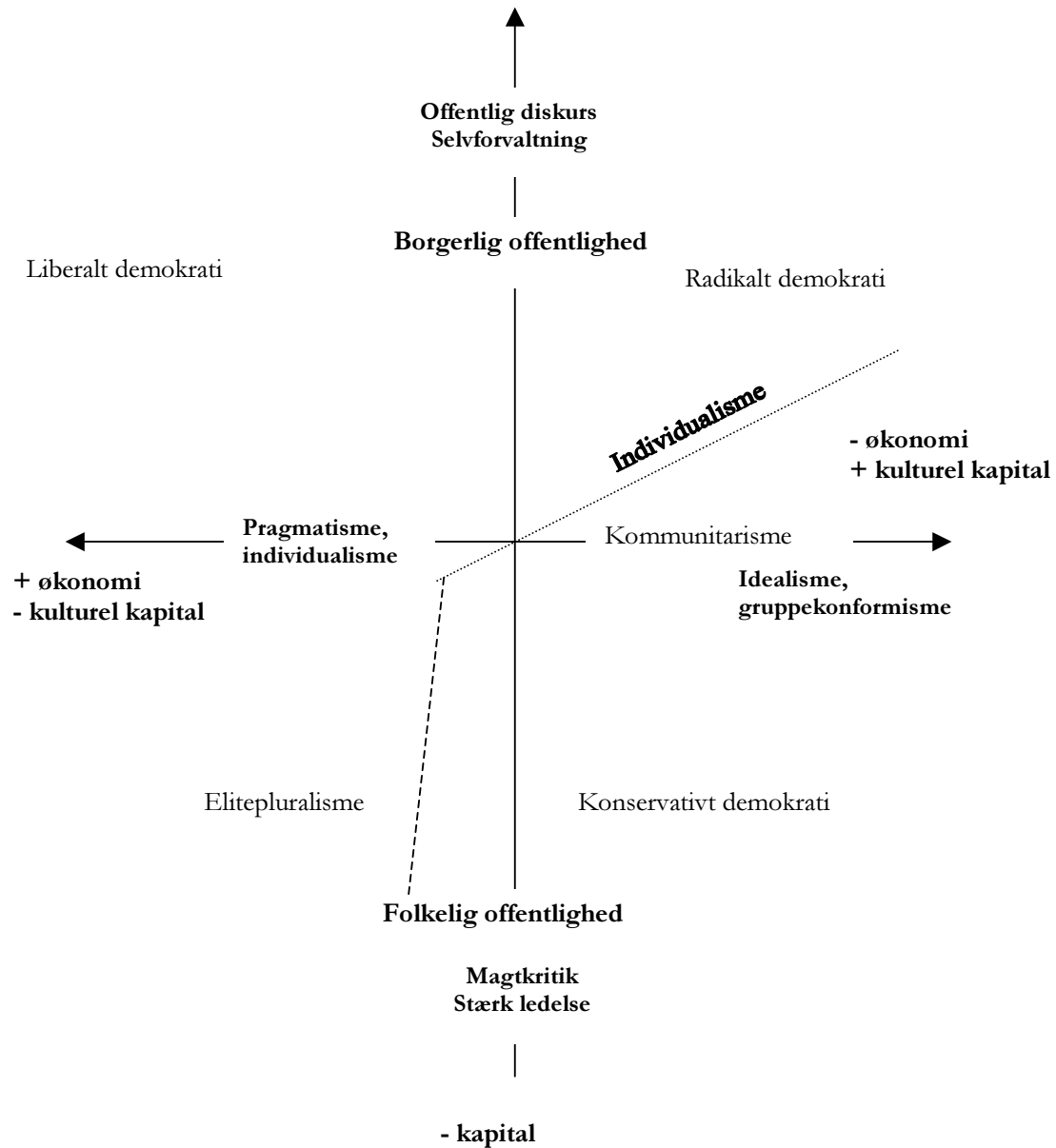
Umiddelbart peger denne gennemgang på, at mægtiggørelse af de afmægtige bedst opnås ved at styrke elementer fra de demokratitraditioner, som betoner ledelsesaspektet. Altså elitepluralismen og det konservative demokrati. Sammenholder man således de forskellige demokratitraditioner med Bourdieus model af det sociale rum, som det er gjort i modellen på næste side, bliver det logisk hvorfor Hans Jørgen Nielsen kan konstatere, at folkelig indflydelse er et elitært projekt. Selvbestemmelse vægtes højest i de traditioner, som ressourcemæssigt passer bedst til den veluddannede elite.

Modellen er skruet sammen på samme måde som Bourdieus fremstilling af det sociale rum. Den lodrette dimension illustrerer den absolutte fordeling af ressourcer, den vandrette illustrerer den relative. For oven i skemaet finder man de positioner, der er kendetegnet ved rigelige mængder kapital af den ene eller anden art. Når man bevæger sig mod venstre, svinger den relative balance til fordel for økonomisk kapital. Mod højre dominerer symbolsk (uddannelsesmæssig, intellektuel) kapital. Hvilket i Danmark vil sige, at man på den vandrette akse finder folk med nogenlunde samme uddannelse, men at indtjeningen bliver højere, jo længere mod venstre og jo længere op man kommer i modellen.

De forskellige demokratitraditioner er indtegnede efter deres vægtning af forskellige ressourcer som kilde til indflydelse. Liberalt demokrati placeres øverst til venstre, fordi det liberale demokrati favoriserer en rigelighed af især økonomiske ressourcer. Omvendt bygger det radikale deltagelsesorienterede demokrati på en rigelighed af kulturel kapital, hvorfor det placeres øverst til højre. Kommunitarismens mellemposition i forhold til deltagelse og prioritering af diskurs er illustreret med placeringen til højre nær den vandrette midterakse. Det konservative demokratis placering illustrerer prioriteringen af ledelse (små krav til den enkeltes ressourcer) og det substantielle kravs forankring i diskurs, og dermed kulturel kapital. Elitepluralismens placering afspejler det samme forhold mellem vælger og valgt, men at der her ikke er noget substantielt krav til den politiske diskurs. Her tæller alene politikerens og hans partis mandater som magtmiddel.

Det fremgår af modellen, at personer placeret i positioner hvor der er rigeligt af kapital, og hvor økonomisk kapital er dominerende umiddelbart vil have størst fordel af den liberale model. Man må her tænke sig folk i det private, som enten har gode positioner eller udsigt til samme. Den liberale model tilbyder netop det, som denne gruppe har mest brug for for at sætte sig igennem: stor handlefrihed, og frihed til frit at bruge den ressource de har mest af, nemlig økonomiske midler.

Den intellektuelle elite, som også har rigelige ressourcer, men hvor den kulturelle kapital dominerer, vil kunne drage større nytte af de radikale og kommunitære modeller. Den diskursive og konsensus-søgende arena er deres hjemmebane, og interessen i at inddæmme og kontrollere den ressource, som de er mindre velforsynet i, er naturligvis stærk.

Figur 2: Demokrati og segmenter

Personer placeret i positioner med færre ressourcer, hvor de økonomiske dominerer, vil i mange henseender kunne drage mere nytte af en elitepluralistisk demokratiopfattelse. Her kan man tænke på mindre selvstændige og vellønnede manuelt arbejdende, for eksempel håndværkere. De har samme interesse i økonomisk handlefrihed som den førstnævnte gruppe, men har samtidig et behov for, at det ikke alene er fordelingen af økonomiske ressourcer, som afgør livs- og indflydelsesmulighederne.

Og endelig vil personer placeret i mindre velforsynede positioner, hvor det relative forhold er omvendt have større interesse i det kommunitaristiske eller det konservative koncept. Her er der ikke noget behov for stor økonomisk handlefrihed, da der ikke er de store midler at handle med. Det radikale koncept er heller ikke særligt attraktivt, da man nemt kommer til kort overfor den velargumenterende intellektuelle elite.

Back to basics?

Denne fremstilling peger altså og som nævnt umiddelbart på en tilbagevenden til tidligere tiders mere ledelsesorienterede og tilskuerprægede demokrati. Men det er formentlig en forhastet konklusion. Hvis der var et demokratisk paradys med røde køer og Morten Korch romantik, er det for længst gået tabt. Når den stærke, men passive partipolitiske tilknytning erstattes af politisk fremmedgørelse kan det netop tages som udtryk for, at det ikke længere opleves tilstrækkeligt blot at have rollen som passiv support til forskellige politiske lederfraktioner. Spørgsmålet er blot hvordan man så genskaber forbindelsen mellem professionelle politikere og politiske lægfolk.

Det kunne se ud til man må vende sig imod eliternes demokratimodeller – det radikale eller det liberale demokrati. Både det elitepluralistiske og det konservative og kommunitære koncept har en principal – agent problematik: hvordan sikrer man effektivt at lederne faktisk handler i overensstemmelse med de lededes interesser? Hvordan sikrer man, at den politiske elite ikke bare forfølger egeninteresser, men faktisk i et eller andet omfang regerer til befolkningens bedste? I begge modeller anses de jævnlige valghandlinger som det vigtigste middel netop til dette, og man kan tilføje at også en kritisk presse spiller en rolle her. Men den tiltagende politiske fremmedgørelse peger på, at i al fald en del af befolkningen ikke længere synes det er nok.

Det her skitserede liberale beskyttelsesdemokrati fordrer at så meget som muligt overlades til den enkelte borger *som individ*. Herved bliver markedet den dominerende arena, og økonomisk kapital den dominerende ressource. Lighed vil derfor fordrer en høj grad af lighed i økonomisk formåen. Paradoksalt nok er dette ikke foreneligt med mange liberales fordring om en ikke- omfordelende og stærkt tilbagetrukken stat.

Økonomiske ressourcer er som bekendt ikke lige fordelt. I en moderne markedsøkonomi som den danske kan man derfor hævde, det i virkeligheden ikke er markedet, der fungerer som check and balance på bureaukratiets tiltagende magt, men det demokrati, som baserer sig på andre indflydelseskanaler, der fungerer som en slags check and balance på markedskræfternes magt..

Folkelig indflydelse for folket

Det radikale demokrati fordrer i princippet også lighed, nu blot i indsigt og kulturel formåen. Her er imidlertid ingen ideologisk/filosofisk hindring for en målrettet indsats. Tværtimod er det en del af tankegodset i denne tradition, at det enkelte individs evner til deltagelse skal og vil udvikles i praktisk deltagelse i den demokratiske proces. Det kan imidlertid diskuteres i hvor høj grad denne udvikling kommer i stand blot ved at nye indflydelseskanaler etableres.

Forskellige tiltag i retning af decentralisering peger på, at decentralisering også øger borgernes mulighed for at influere beslutningsprocesserne (PLS Consult 1999:179; Goul Andersen 2000:148). Det er imidlertid også tydeligt, at det hovedsageligt er de veluddannede og velbjegete, som har mest gavn af de nye indflydelsesmuligheder (Prahl 1993:209; Andersen 2000:33; Goul Andersen 2000:67). Det er nærliggende at slutte, at øget demokratisering ved hjælp af elementer fra en radikal demokratitradition ikke bare opnås ved at skabe flere lokale indflydelseskanaler. Hvis man vil styrke demokratiet ved hjælp af decentralisering og borgerindflydelse, uden primært at favorisere en boglig elite, må der samtidig sættes på mekanismer, som gør også de mindre uddannede i stand til at bruge de nye kanaler.

På byfornyelsesområdet har der indenfor de senere år været gjort en målrettet indsats for at give denne proces en hjælpende hånd. I forbindelse med en samlet byfornyelsesstrategi, de såkaldte kvarterløftprojekter, har de lokale borgere i en række udvalgte boligområder i Danmark været inddraget allerede i problemidentifikationsfasen, og har senere i samarbejde med kommunale eksperter medvirket til at udvikle en lokal, helhedsorienteret byplanlægning for de pågældende områder (se for eksempel Bohn, Andersen 2001 og Kvarterløftssekretariatet Kgs. Enghave 1998). Denne form for demokratisk byplanlægning kan ses som en bevidst strategi for ressourceoverføring fra forvaltningen til lægfolk.

Det er formentligt muligt at nå langt i retning af en fortsat udvikling af demokratiet ved målrettet at sætte på strategier lig den, som er indbygget i kvarterløft ideen. Det står dog stadig tilbage at se i hvilket omfang denne konkrete indsats reelt skaber større demokratisk indflydelse, særligt i de tilfælde hvor løsning af lokalområdets selv-identificerede problemer kommer i konflikt med andre samfundsinteresser.

Litteratur

- Andersen, Johannes: Borgerne og det lokale styre, i Goul Andersen, Jørgen; Torpe, Lars; Andersen, Johannes: Hvad folket magter. Demokrati, magt og afmagt. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 2000
- Andersen, Johannes; Christensen, Ann-Dorthe; Langberg, Kamma; Siim, Birthe; Torpe, Lars: Medborgerskab - demokrati og politisk deltagelse. Systime, Herning 1993.
- Andersen, Johannes; Torpe, Lars: Demokrati og politisk kultur. Rids af et demokratisk medborgerskab. Systime, Herning 1994.
- Andersen, John: Stratifikation, integration og eksklusion, i Greve, Anni (red.): Sociologien om velfærd - gensyn med Émile Durkheim. Roskilde Universitetsforlag, Roskilde 1998.
- Autorenkollektiv Marx-Arbejtsgruppe Historiker: Introduktion til Kapitalens første bind. Forlaget Kurasje, København 1972.
- Ball, Terence; Dagger, Richard (a): Political Ideologies and the Democratic Ideal. HarperCollisPublishers, New York 1991
- Bang, Henrik P.; Sørensen, Eva: Fra græsrodde til hverdagsmaggere. Demokratiprojektet, Arbejdsrapport 3/1997. Københavns Universitet mfl. 1997
- Bogason, Peter : Public Policy and Local Governance. Institutions in Postmodern Society. Edward, Elgar, Cheltenham 2000
- Bohn, Lars; Andersen, John: Trafik, levevilkår og velfærd i Kgs. Enghave – By, beboere og trafik. Research paper 01/6. Research Papers from the Department of Social Sciences, Roskilde University, Roskilde 2001.
- Bourdeu, Pierre ; Chamboredon, Jean-Claude; Passeron, Jean-Claude: The Craft of Sociology. de Gruyter, Berlin, New York 1991
- Bourdieu, Pierre: Distinktionen. En sociologisk kritik af dømmekraften. Det lille forlag, Oslo 1995
- Bourdieu, Pierre: Language and Symbolic Power. Polity Press, Cambridge 1991
- Bourdieu, Pierre: The Logic of Practice. Polity Press, Cambridge 1990
- Bourdieu, Pierre: What makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups, I Berkeley Journal of Sociology #32 1987
- Bourdieu, Pierre: Outline of a Theory of Practice. Cambridge University Press, Cambridge 1977
- Bourdieu, Pierre: Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen. Hans Reitzels forlag, København 1997
- Bourdieu, Pierre: Centrale tekster indenfor sociologi og kulturteori (ed: Callewaert, Staf; Munk, Martin; Nørholm, Morten; Petersen, Karin Anna). Akademisk forlag 1994.
- Burke, Edmund: Reflections on the Revolution in France, i Ball, Terence, Dagger, Richard (eds.)(b): Ideals and Ideologies. A reader. Harper Collins Publishers, New York 1991
- Dahl, Henrik: Hvis din nabo var en bil. En bog om livsstil. Akademisk forlag 1997.
- Dahl, Henrik: Nogle erfaringer med at operationalisere Bourdieu, i Mediekultur #24, Ålborg 1996
- Elstad, Jon Ivar: Et klassebep for 90-årene. En kritisk oversigt over tre sosiologiske klasseteorier, i Tidsskrift for samfunnsforskning #1, 1992, årgang 33. Universitetsforlaget, Oslo 1992.
- Ernesto Laclau, Chantal Mouffe: Hegemony & socialist strategy : towards a radical democratic politics / Verso, 1992.

- Eurobarometer: Trend variables trend 1974 - 1992 / Directorate-General Information, Communication, Culture 1993
- Flyvbjerg, Bent: Rationalitet og Magt. Det konkrertes videnskab. Akademisk forlag, 1991
- Fonsmark, Henning: Historien om den danske utopi. Gyldendals bogklubber, København 1990
- Goul Andersen, Jørgen: Det lille demokrati. Nærdemokratiet i den offentlige sektor, i Goul Andersen, Jørgen; Torpe, Lars; Andersen, Johannes: Hvad folket magter. Demokrati, magt og afmagt. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 2000
- Goul Andersen, Jørgen: Magt og afmagt: Nyt perspektiv på ”political efficacy”, i Goul Andersen, Jørgen; Torpe, Lars; Andersen, Johannes: Hvad folket magter. Demokrati, magt og afmagt. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 2000
- Goul Andersen, Jørgen; Hoff, Jens: Lighed i den politiske deltagelse, i Madsen, Morten; Nielsen, Hans Jørgen; Sjöblom, Gunnar (reds): Demokratiets mangfoldighed: tendenser i dansk politik. Forlaget politiske studier, København 1995.
- Goul Andersen, Jørgen; Nielsen, Hans Jørgen; Thomsen, Niels; Westerståhl, Jørgen: Vi og vore politikere. En kortlægning af forholdet mellem befolkningen og politikerne i dagens Danmark. Spektrum, 1992.
- Goul Andersen, Jørgen; Torpe, Lars; Andersen, Johannes: Hvad folket magter. Demokrati, magt og afmagt. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 2000
- Hayek, F. A.: New Studies in Philosophy, Poitics, Economics and the History of Ideas. Routledge & Kegan Paul. London, Henley 1978
- Held, David: Models of Democracy. Polity Press, Cambridge 1987
- Jensen, Lotte: Demokratiforestillinger i den almennyttige boligsektor. Institut for Statskundskab, Københavns Universitet, København 1997
- Koch, Hal: Hvad er demokrati? Gyldendal, København 1961
- Kristjansen, N.; Lunøe, N.; Visholm, S.: Det forsvundne subjekt. Eget forlag, Psykologisk laboratoriums tryk, København 1979
- Kvarterløftssekretariatet Kgs. Enghave: Kvarterløft I Kgs. Enghave – kvarterløftplan 1998. København 1998.
- Kymlicka, Will: Contemporary Political Philosophy - an introduction. Clarendon Press, Oxford 1990.
- Laclau, Ernesto; Mouffe, Chantal: Demokrati og Hegemoni. (Redigeret af Carsten Jensen). Akademisk forlag 1997.
- Macpherson, Crawford Brough: The life and Times of Liberal Democracy. Oxford University Press, Oxford 1977
- March, James G.; Olsen, Johan P.: Rediscovering Institutions New York : Free Press, 1989..
- McClaghan, Pauline: Social Capital: exploring the theoretical foundations of community development education. British Educational Research Journal, Volume 26, #5 Dec 2000. Taylor & Francis Group, London, New York, Philadelphia, Singapore 2000.
- Mouffe, Chantal: The Return of the Political. Verso, London 1993
- Mulhall, Stephen; Swift, Adan: Liberals & Communitarians. Blackwell Publishers, Oxford 1992
- Møller, Per Stig: Tro, håb og fællesskab. Om det som spreder og det som samler. Gyldendal 1980.

- Nielsen, Hans Jørgen: Accept og forkastelse af status quo, i Madsen, Morten; Nielsen, Hans Jørgen; Madsen, Morten; Nielsen, Hans Jørgen; Sjöblom, Gunnar (reds): Demokratiets mangfoldighed: tendenser i dansk politik. Forlaget politiske studier, København 1995.
- Nielsen, Holger K.: Frihed i fællesskab. Moderne socialisme. Samleren 1994
- Nozick, Robert: Anarchy, state, and utopia. New York : Basic Books, 1974.
- Nudansk Ordbog, Politikens Forlag, København 1986
- Pedersen, Ove K.; Bjerregaard, Ritt; Elming, Peter; Hansen, Simon; Hummelose, Henning; Højland, Peter; Larsen, Janne: Demokratiets lette tilstand. Syv beslutningstagere om Danmark og fremtid. Spektrum, København 1994.
- PLS Consult: Evaluering af forsøg med bydelsstyre i Københavns Kommune. København 1999
- Prahl, Arne: Tredje decentralisering - en strategi til lokalsamfundsudvikling? Psykologisk laboratorium, Københavns Universitet 1993
- Putnam, Robert D.: Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, Princeton 1993.
- Rasmussen, Anders Fogh: Fra socialstat til minimalstat. København 1993
- Rawls, John: Political Liberalism. Columbia University Press, New York 1993
- Ross, Alf: Hvorfor demokrati? København 1967
- Sandel, Michael: Liberalism and its Critics. Blackwell Publisher, Oxford 1984
- Schumpeter, Joseph A.: Capitalism, Socialism and Democracy. Unwin University Books, London 1965.
- Sørensen, Eva; Torfing, Jacob: Skanderborg på landkortet – et studie af lokale styringsnetværk og politisk handlekraft. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København 2000
- Walzer, Michael: Radical Principles. Reflections of an unreconstructed democrat. Basic Books, Inc., Publishers, New York 1980.
- www.kvarterloeft.dk

RESEARCH PAPERS from the Department of Social Science

To obtain a copy:

The papers can be downloaded free from the following address:

<http://www.ssc.ruc.dk/>

Paper-ready copies can also be obtained at a price of 40 DKK

Request and order for paper-ready copies can be made to the following address:

Secretary Janni Villadsen

Department of Social Sciences

Roskilde University

P.O box 260

4000 Roskilde

Phone +45 4674 2597

Fax + 45 4674 3080

Research Paper no. 1/99

Jesper Jespersen, Jørgen Birk Mortensen and Rasmus Rummel:
Bæredygtig energianvendelse og økonomisk vækst 'Hvad skal der til? – Hvad koster det? '
Nogle konsekvensberegninger gennemført ved hjælp af Makro og miljømodellerne Adam og Emma.

Research Paper no. 2/99

Jakob Torfing:
Velfærdstatens ideologisering

Research Paper no. 3/99

Eva Sørensen:
Democratic governance and the changing role of users of public services

Research Paper no. 4/99

Gunnar Skogmar:
The United States, Euratom and European Integration 1955-1957.

Research Paper no. 5/99

Peter Bogason:
Public Administration and the Unspeakable:
American Postmodernism as an Academic Trail of the 1990s.

Research Paper no. 6/99

Susana Borrás
The Cognitive Turn(s) in EU Studies

Research Paper no. 7/99

Helle Sundgaard Andersen, Lotte Jensen, Birgit Jæger, Karina Sehested, Eva Sørensen
Roles in transition! Politicians and Administrators between hierarchy and network.

Research Paper no. 8/99

Catharina Juul Kristensen & Søren Vøxted
Hvorfor tager faglærte ufaglært arbejde?

Research Paper no. 1/00

Birgit Jæger
SCOT in Action

Research Paper no. 2/00

Leopold Galicki
Det Sociologiske Værksted

Research Paper no. 3/00

Anders Mathiesen
Nyliberalismen – og de 'stærke' ledere

Research Paper no. 4/00

Eva Sørensen & Jacob Torfing
Kompetenceudvikling i Danmark

Research Paper no. 5/00

Susana Borrás
Science, technology and innovation in European Politics

Research Paper no. 6/00

Lars A. Engberg
Social housing in Denmark

Research Paper no. 7/00

John Andersen
Køn, klasse og ligestilling

Research Paper no. 8/00

Anne Reff Pedersen, Svend Bayer og Nina Middelboe
En præsentation af KIT
- At arbejde med kvalitative interview via lyd

Research Paper no. 9/00

Povl A. Hansen och Göran Serin
Industrins teknologistruktur i Öresundsregionen

Research Paper no 10/00

Jesper Jespersen
ØMUéns politiske økonomi

Research Paper no 11/00

Jesper Jespersen
Makroøkonomisk teori og ØMUén

Research Paper no 12/00

Lars Fuglsang
Three perspectives in science, technology and society studies (STS) in the policy context

Research Paper no 13/00

Jacob Torfing
Velfærdsstatens diskursivitet

Research Paper no 14/00

Christel Stormhøj
Feminist politics after poststructuralism

Research Paper no 15/00

Anders Chr. Hansen
Critical Assumptions in Estimation
of Non-Renewable Resource Capital
Consumption

Research Paper no 16/00

Anders Chr. Hansen
Environmental Kuznets Curves
and some Danish Experiences

Research Paper no 17/00

Ada Scupola
Marketing In the Electronic
Marketplace: A Complementarity
Approach

Research Paper no 18/00

Povl A. Hansen & Göran Serin
Lavteknologiske produktioner,
materialer, innovationer og
konkurrenceevne.
- eksempler fra den danske
metalemballageindustri

Research Paper no 1/01

Karina Sehested
Investigating urban governance -
from the perspectives of policy
networks, democracy and planning

Research Paper no 2/01

Sven R. Larsson
Price stickiness and consumption
hedging

Research Paper no 3/01

Helle S. Andersen
What role does trust play in networks
steering?

Research Paper no 4/01

John Andersen
From Urban Movement to
negotiated Entrepreneurialism.

Research Paper no 5/01

Hans Aage
Transition til Demokrati og velstand

Research Paper no 6/01

John Andersen & Lars Bohn
Kgs. Enghave - by, beboere og trafik

Research Paper no 7/01

Bent Greve
Labour Market Issues in the
European Community

Research Paper no 8/01

Anders Chr. Hansen
Den grønne budgetreform I
Danmark

Research Paper no 9/01

Torben Bech Dyrberg
Foucault's overarching
Concept of power as governmentality

Research Paper no 10/01

Jesper Jespersen
John Maynard Keynes (1883-1946)
Århundredets makroøkonom

Research Paper no 11/01

Susana Borrás & Michael Kluth

Integration in times of instability:
Exchange rate and monetary co-
operation in Mercosur and the EU

Research Paper no 12/01

Ada Scupola
The Impact of Electronic Commerce
on Industry Structure-The Case of
Scientific, Technical and Medical
Publishing

Research Paper no 13/01

Jacon Alsted
Integrating Sociology and Psychology

Research Paper no 14/01

Jacob Alsted
Models of human motivation in
sociology